

UNUTULMUŞ BİR SEYÂHAT-İ HÜMÂYÛN: SULTAN ABDÛLMECİD'İN SELANİK ZİYARETİ*

Diren ÇAKILCI**

Öz

Sultan Abdülmecid'in yurtiçi seyahatleri birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak 1859 yılında Selanik ve Sakız Adası'nı kapsayan gezisine bu çalışmalarda yer verilmemiştir. Selanik kent tarihine dair birkaç kaynaktan kısaca bahsedilen bu ziyaret, günümüzde hak ettiği ilgiyi görmeyerek unutulmuştur. Selanik'in tanınmış isimlerinden Saadi Besalel a-Levi'nin hatıratı sayesinde bugün birçok ayrıntısını öğrenebildiğimiz bu ziyaret, gerek Sultan Abdülmecid dönemi Osmanlı tarihi gerekse Selanik kent tarihine önemli etkiler yapmış, bilhassa gayr-i müslim tebaa ile padişah arasındaki bağlılığın yeniden inşa edilerek pekiştirilmesine katkı sağlamıştır. Özellikle Selanik Yahudi Cemaati mensupları ile Sultan Abdülmecid arasında gerçekleşen görüşme ve diyaloglar söz konusu cemaatin hükümdara olan sadakatini bir kez daha teyit etmiştir. 1859 yılında gerçekleşen bu seyâhat-i hümâyûnun öncesi ve sonrası ile padişahın Selanik'te bulunduğu günlere dair ayrıntıların aktarılacağı bu çalışmada, ziyaretin Selanik kent tarihine etkisi vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abdülmecid, Selanik, Yahudi, Tanzimat, Seyâhat-i Hümâyûn.

Abstract

A LONG FORGOTTEN SEYÂHAT-İ HUMÂYÛN: SULTAN ABDULMECID'S VISIT TO SALONICA

Sultan Abdülmecid's domestic journeys have been the subject of various studies. However, one of his journeys, which included Salonica and Chios, is not mentioned in these studies. This journey, which is briefly mentioned in a few sources about the urban history of Salonica, has not attracted the attention it deserves and has been forgotten. Thanks to the memoirs of Saadi Besalel a-Levi, who was one of the well-known people of Salonica, today we are able to learn the details of this journey. It affected both the Ottoman history of the Sultan Abdulmecid era and Salonica's urban history and particularly contributed to the re-establishment and strengthening of the fidelity between non-Moslem citizens and the padishah or sovereign. Especially the meeting and the dialogues between the Jewish community members and Sultan Abdülmecid confirm the loyalty of that community to the sovereign. This study, which presents details about the time before and after this seyâhat-i hümâyûn (imperial journey) in 1859 and the days the padishah spent in Salonica, emphasizes the effect of this journey on Salonica's urban history.

Keywords: Abdülmecid, Salonica, Jewish, Tanzimat, Seyâhat-i Hümâyûn (Imperial Journey).

* Bu makale, 22. CIEPO Sempozyumu'nda tarafımdan sunulan sözlü bildirinin konu ve tarih kapsamının genişletilmesi ve içeriğin detaylandırılmasıyla ve TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Başkanlığı'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; direncakilci@akdeniz.edu.tr.

Giriş

Osmanlı padişahları, kuruluştan itibaren devletin sınırları içerisindeki birçok bölge ve şehre bizzat ayak basmışlardır. Lakin bunlar askeri gerekçelere bağlı olarak genellikle seferler esnasında gerçekleşmiştir. Padişahların ordu başında sefere çıkmama geleneğinin yerleşmesi sonucu, av ve geziler haricinde hükümdarın pâyitahttan ayrılmadığı bilinmektedir. 19. yy.'da Osmanlı Devleti'nde pek çok yenilik gerçekleştiren Sultan II. Mahmud, yapılan yenilikleri teftiş etmek ve yapılacak olanlar için bilgi ve tecrübe kazanmak amacıyla yurt içi gezilerine çıkmıştır. Bu bağlamda Osmanlı padişahları arasında kapsamlı yurtiçi gezilerini Sultan II. Mahmud'un başlattığı söylenebilir. Yaygın bir şekilde bilindiği üzere ilk yurt dışı gezisine çıkan Osmanlı padişahı ise Sultan Abdülaziz'dir. Sultan II. Mahmud ile Sultan Abdülaziz dönemleri arasında hüküm süren Sultan Abdülmecid de bu geleneği yaygınlaştırıp kalıcı hale dönüştüren ve birçok kez kapsamlı geziler tertip eden padişah olarak tarihte yerini almıştır.

Yurtiçi gezi geleneğini başlatan Sultan II. Mahmud bu faaliyetlerinin gerekçesini Hulefâ-yı Râşidîn döneminden örneklerle açıklayarak dini temellere bağlamıştır. Özellikle Hz. Ömer'in gerçekleştirdiği gezilerle halkın durumunu bizzat tespit ederek çözümler üretme örneği, her hükümdarın Allah nezdinde sorumlu olduğu tebaasını himaye etme mecburiyetine bağlanarak bu tür gezilerin faydalı olacağı düşünülmüştür¹. Padişahın bu gezilerine yapılabilecek en açıklayıcı ifade ise hiç şüphesiz *merkezi otorite esaslı hakimiyet kurma siyasetidir*. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmud, akabinde merkez ve taşrada, bu ocağın tüm unsurları ve izlerini yok etme mücadelesine girişmiştir. Bilhassa taşrada yaşanan iktidar boşluğunun giderilmesi ve ortadan kaldırılan yeniçeri hakimiyetinin doldurulması için bizzat padişahın gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda şekillendirilen “seyahat siyaseti” ile padişahı ve onun iktidarını taşrada görünür kılarak tebaa ile hükümdar arasında doğrudan ve güçlü bir sadakat bağı kurulması düşünülmüştür. Darin Stephanov'a göre söz konusu seyahat siyasetinin esas hedef kitlesi gayr-i müslim tebaa olup padişah ile gayr-i müslimler arasında yeniden ve daha etkin bir sadakat bağı kurulması amaç edinilmiştir². Bunun sonucunda gelişen Tekirdağ, Çanakkale Boğazı, Edirne, Gemlik, İzmit ve kapsamlı Rumeli gezileri sayesinde Sultan II. Mahmud tebaasıyla doğrudan iletişim

¹ Abdülkadir Özcan, “II. Mahmut'un Memleket Gezileri”, *Prof. Dr. Bekir Küttükoğlu'na Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991, s. 361.

² Darin Stephanov, “Sultan Abdülmecid's 1846 Tour of Rumelia and the Trope of Love”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLIV (2014), s. 475.

kurma olanağı bulmuştur³. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birçok kurum ve geleneğin de değiştiğinden hareket edilirse gerek devletin kadimden beri devam eden mutad törenleri ve gerekse yeni yeni gerçekleştirilmeye başlanan geziler gibi alışık olunmayan faaliyetlerin icra ediliş tarzı ve görünür birçok ayrıntısında da yenilikler yaşanmıştır. Bu yeniliklerin en belirgin olanlarının başında ise padişahların yurtiçi gezilerinde sıkça karşılaşıcağımız Muzika-i Hümayûn gelmektedir. Bunun yanında sair birçok teşrifat kuralı da bu dönemden başlayarak Sultan Abdülmecid döneminde iyice yerleşmiş olacaktır⁴.

Babası II. Mahmud'un 1 Temmuz 1839'da vefat etmesi ile on yedi yaşında tahta çıkan genç padişah Abdülmecid, seleflerinin saltanatında gözlemlenmeyen birçok icraat gerçekleştirmiştir. Alışık olunmadığı halde Bâbîâlî ve Meclis-i Vâlâ toplantılarına iştirak eden, mekteplerde icâzet törenlerine katılan, kışla ve tersaneleri ziyaret eden, sefaretlere iade-i ziyarete bulunan, elçilerle bizzat görüşen, kendisine sunulan nişan ve madalyaları kabul etme nezaketi gösteren Sultan Abdülmecid, bu hal ve tavırları ile karakteri sayesinde hem tebaasının hem de yabancıların sevgisini kazanmıştır⁵. Başkentte icra ettiği bu alışılmadık davranışlarını taşraya da taşıyan Sultan Abdülmecid gerçekleştirdiği birçok yurtiçi seyahati ile tebaasıyla da doğrudan irtibata geçmiştir. Cülusundan önce babası II. Mahmud'un isteği ile, düzenlenen bazı gezilere kardeşi Şehzade Aziz Efendi ile birlikte katılma imkanı elde eden Sultan Abdülmecid'in bu alandaki tecrübeleri, saltanatı esnasında gerçekleştireceği seyahatleri de teşvik etmiştir⁶.

Tahta geçtikten sonra, Osmanlı Devleti bünyesinde köklü değişikliklere ve reformlara vesile olan Tanzimat Fermanı ve ileriki tarihlerde de Islahat Fermanı'nı ilan edecek olan Sultan Abdülmecid, söz konusu fermanın bilhassa taşradaki uygulamaları, aksaklık ve faydaları ile ahalinin tepkilerini yerinde müşahade etmek için birçok yurtiçi seyahati düzenlemiştir. Yapılan araştırmalarla tespit edildiği kadarıyla Sultan Abdülmecid 1844 yılında İzmit, Bursa, Çanakka-

³ Sultan II. Mahmud'un gezileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Özcan, a.g.m., s. 361-379; Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1994, s. 27-40.

⁴ Osmanlı Devleti resmi törenlerindeki değişim hakkında farklı bir çalışma için bkz. Gültekin Yıldız, "Yeniçerisiz Tahta Çıkmak: Kadîm ve Cedîd Arasında Sultan Abdülmecid'in Cülusu", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20 (2008), s. 329-353.

⁵ Ahmet Hamit Ongunsu, "Abdülmecid", *İA*, I, s. 92-94; Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *DİA*, I, s. 260-261.

⁶ Şehzade Abdülmecid ve Şehzade Abdülaziz Efendilerin katılmış olduğu 1833 tarihli Gemlik ve İzmit gezisi için bkz. *Takvim-i Vekayi*, Def'a 67, 9 Cemaziye'l-evvel 1249, s. 2.

le, Midilli ve Gelibolu'ya bir seyahat düzenlemiştir⁷. İlerleyen yıllarda, 1845'te ikinci kez İzmit'e, 1846 yılında ise Silivri'den başlayarak Varna'ya kadar uzanan büyük Rumeli seyahatine çıkmıştır. Sultan Abdülmecid'in akademik eserlerde işaret edilen son gezisi ise 24 gün süren 1850 tarihli Girit, Rodos, Sakız ve İzmir'i kapsayan Ege seyahatidir⁸. Ancak Sultan Abdülmecid'in yalnızca birkaç eserde bahsi geçen ve satır aralarına sıkıştırılarak önem atfedilmeyen bir seyahati daha mevcuttur. Bahsi geçen tüm seyahatlerden daha ileri bir tarihte ve 1856 Islahat Fermanı'nın ilanından sonra gerçekleştirildiği tespit edilen bu seyahat Rumeli'nin önemli merkezlerinin başında gelen Selanik'e ve akabinde Sakız Adası'na yapılmıştır.

1. Selanik Ziyareti Neden Unutuldu?

Gerek Sultan Abdülmecid dönemi Osmanlı Tarihi gerek Selanik kent tarihi ve gerekse Osmanlı Devleti'nin yenileşme tarihi için oldukça önem atfettiğimiz bu seyahat, 23 Temmuz 1859 tarihinde Dersaadet'ten başlamış ve 4 Ağustos 1859'da yine Dersaadet'te son bulmuştur.

Özellikle Selanik kent tarihi kapsamında yazılan bazı eserlerde⁹ yer verilen bu ziyaret, çeşitli sebepler nedeniyle Sultan Abdülmecid gezilerini ele alan çalışmalarda yer bulmamıştır. Bu sebeple, unutulduğunu ve değerlendirmeye muhtaç olduğunu düşündüğümüz bu seyahatin bugüne kadar üzerinde durulmamasının nedenleri birkaç maddeyle açıklanabilir. Bu gerekçeleri izah edebilmek için Osmanlı sultanlarının seyahatlerini konu alan çalışmaların ana kaynaklarını irdelemek gerekir. Buna göre gerek Sultan II. Mahmud gerek Sultan Abdülmecid ile Sultan Abdülaziz ve haleflerinin çeşitli seyahatlerinin tespit edilebildiği ilk yer olarak Takvim-i Vekayi akla gelmektedir. Padişahların çıkmış oldukları seyahatlerin sebepleri, seyirleri ve sonuçlarının açıkça ilan edildiği bu gazetede Sultan

⁷ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 271, 9 Cemaziye'l-ahir 1260, s. 1.

⁸ Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006, s. 106-109; Necdet Sakaoğlu, "Sultan Abdülmecid'in Rumeli Seyahati", *Toplumsal Tarih*, 145 (Ocak 2006), s. 30-33; Şerif Korkmaz, "Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)", *OTAM*, 25 (Bahar 2009), s. 83-96; Mehmed Mercan, "Sultan Abdülmecid'in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIV/1 (Temmuz 2009), s. 81-100; Şerif Korkmaz, "Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 47 (2012), s. 311-313; Stephanov, a.g.m., s. 475-501.

⁹ Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yay., İstanbul 2010, s. 186-187, 204-207; Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 58.

Abdülmeçid'in seyahatleri de yer almıştır. Ancak çalışmamızın içeriğini oluşturan Selanik seyahatinin tarihleri, tesadüfen bu hadisenin Takvim-i Vekayi'de yer almamasına sebep olmuştur. Çünkü seyahatin başladığı Hicri 1275 yılının Zilhicce sayısı seyahatten on yedi gün önce basılmış ve bu habere yer vermemiştir. Gazetenin def'a sayılarını takiple Zilhicce 1275 ayında 571. def'anın¹⁰ basıldığı ve sonraki def'a olan 572'nin¹¹ ise 12 Safer 1276'da basıldığı görülmektedir. Özetle, gezi dönüşüne tesadüf eden Muharrem ayında Takvim-i Vekayi'nin basılmadığı görülmektedir. Bu durum birçok araştırmacı için seyahat tespitlerinde esas yol olan resmi gazete taramalarını Selanik için geçersiz kılmıştır. Buna rağmen Selanik ziyaretinin gidiş¹² ve dönüşüne¹³ dair haberlerin diğer bir yayın organı olan Cerîde-i Havâdis'te yer aldığı görülse de araştırmacıların Takvim-i Vekayi'nin varlığında bu gazetenin taranmasına ihtiyaç duymadıkları düşünülmektedir. Tüm bunlar Selanik ziyaretinin unutulmasının birinci sebebi olarak açıklanabilir.

Söz konusu ziyaretin araştırmacıların gözünden kaçmasına sebep olan bir diğer önemli husus ise birçok gezi ve ziyaret için hassaten yazılan ve ana kaynak vasfına sahip olan seyahât-nâmelerin bu ziyaret için mevcut olmamasıdır¹⁴. Bununla birlikte, örneğin II. Mahmud'un Rumeli gezisi¹⁵ ve Sultan Abdülmeçid'in Rumeli gezisinden¹⁶ bahseden ve Osmanlıca olarak günümüze ulaşan hatırat emsalinden, Selanik ziyaretini de içeren bir örneğin olmaması da önemlidir.

Padişah seyahatlerini araştıran yazarlara kaynak teşkil eden bir diğer tür ise vakanüvis tarihleridir. Sultan Abdülmeçid dönemi seyahatlerini konu alan ça-

¹⁰ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 571, 5 Zilhicce 1275.

¹¹ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 572, 12 Safer 1276.

¹² *Cerîde-i Havâdis*, No: 946, 24 Zilhicce 1275, s.1.

¹³ *Cerîde-i Havâdis*, No: 948, 9 Muharrem 1276, s.1.

¹⁴ Örneğin II. Mahmud'un Edirne seyahatini konu alan *Sefernâme-i hayr*, Rumeli seyahatini konu alan *Ayâtü'l-hayr* adlı eserler mevcuttur (Özcan, a.g.m., s. 362). Yine Edirne seyahatini konu alan Mehmed Daniş Bey'in *Sefâretnâme-i Şâhî* adlı eseri de vardır (Mutlu, a.g.e., s. 13-14). Sultan Abdülmeçid'in Rumeli seyahatini konu alan *Seyâhatnâme-i Hümâyûn* (basım yeri ve yılı yok) bilinmektedir. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatini konu alan eser için ise bkz. Necib Asım, "Cennet-Mekan Firdevs-Aşıyan: Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin Avrupa Seyahatnamesidir", *TOEM*, 8-11/49-62 (1919-1920), s. 90-102.

¹⁵ Prusyalı Subay Helmuth von Moltke'nin notları için bkz. Helmuth von Moltke'nin *Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitapevi, İstanbul 2016. II. Mahmud'un küçük çaplı gezileri de sair ana kaynaklardan tespit edilebilmektedir. Örneğin Küçükçekmece ve civarındaki gezi için bkz. Abdülhak Molla, *Târîh-i Livâ: Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit*, haz. Mehmed Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 120-121.

¹⁶ Abdülkadir Hamdizade, "Sultan Abdülmeçid Han'ın Sarayında (Dr. Spitserk Hatıratı)", *TOEM*, 6/34 (1915), s. 599-622.

lışmalarda kullanılan ve bu dönemin resmi tarihini kaleme alan *Tarih-i Lütfi*'de Selanik ziyareti ile ilgili bilgi yer almaması bu seyahatin ele alınmamasına neden olan en önemli hususlardandır¹⁷. Cevdet Paşa'nın *Tezâkir* adlı eserinde ise söz konusu seyahatin bahsi geçse de daha çok Sakız Adası'na yapılan ziyaret üzerinde durulmuş ve Selanik'e dair bilgi iki satırdan ibaret kalmıştır¹⁸.

Araştırmacıların en önemli kaynaklarından olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi evrakı içerisinde de Sultan Abdülmecid'in Selanik'e yaptığı ziyarete dair çok az sayıda belge mevcuttur. Özellikle, bu ziyarete dair bilgiler veren evrakta söz konusu seyahatten Bahr-ı Sefid seyahati olarak bahsedilmesi ve Selanik lafzının nadiren kullanılması bu ziyaretin dikkatlerden kaçmasına sebep olmuştur.

Sultan Abdülmecid'in Selanik'e yapmış olduğu ziyaretin hazırlık ve sonuçları konusunda arşiv evrakı içerisinde tespit edilen bulgular ve Cerîde-i Hâvadis haberleri dışında çalışmamızın esas kaynağı, Yahudi İspanyolcası dilinde Sa'adi Besalel a-Levi¹⁹ tarafından yazılmış hatıratın, 2012 yılında İngilizce'ye tercüme edilerek *A Jewish Voice from Ottoman Salonica: The Ladino Memoir of Sa'adi Besalel a-Levi*²⁰ (Osmanlı Selaniki'nden bir Yahudi'nin Sesi: Sa'adi Be-

¹⁷ Eserin Hicri 1275-1276 yıllarına ait bölümünde Selanik ziyaretine ilişkin bilgi yer almamaktadır. M. Münir Aktepe, *Vak'a-nüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi, IX*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984, s. 144-162.

¹⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13-20, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1991, s. 78-79.

¹⁹ Sa'adi Besalel a-Levi 1820 yılında doğmuştur. İspanya'dan göç ederek Selanik'e yerleşen Yahudi bir aileye mensuptur. Selanik Yahudi cemaatinin tanınmış yazar ve bestecisidir. Selanik'te *La Epoka* (1875-1911) isimli Yahudi İspanyolcası dilinde bir gazete çıkarmış, Fransızca bilmemesine rağmen oğullarının yardımıyla meşhur *Le Journal de Salonique* (1895-1911) isimli gazeteye de sahiplik yapmıştır. Gazeteci Haim Levi, David Levi, Shemuel Levi ve Selanik'e dair eserleri ile tanınan Sam Levy'nin babası olan Sa'adi Besalel a-Levi farklı görüşleri nedeniyle Yahudi liderleri tarafından cemaatten dışlanmıştır. Yahudi İspanyolcası dilinde yazılmış bilinen ilk eser olan hatıratı, bu dildeki külliyatın gelişmesine de katkı sağlamıştır. Yazar bu yöndeki çalışmalarını ölüm tarihi olan 1903 yılına kadar sürdürmüştür. Yahudi milletinin kendi ulusunu savunmak için Türkçe bilmesi gerekliliğine sürekli vurgu yaparak Türkçe öğrenilmesini yayınlarında teşvik etmiştir. Türk müziği makamlarında yapmış olduğu bestelerle İbranice sözleri birleştirerek Selanik'te önemli bir sanat hizmeti de sunmuştur. Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, MacMillan Press, London 1991, s. 183; Sarah Abrevaya Stein, *Making Jews Modern*, Indiana University Press, Indiana 2004, s. 74-75; Julia Phillips Cohen, *Becoming Ottomans: Sephardi Jews and Imperial Citizenship in the Modern Era*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 31; Julia Phillips Cohen and Sarah Abrevaya Stein, *Sephardi Lives: A Documentary History (1700-1950)*, Stanford University Press, California 2014, s. 71-72. Ayrıca bkz. Ek 7. Saadi Besalel a-Levi'nin geniş biyografisi için bkz. Olga Borovaya, *Modern Ladino Culture: Press, Belles Letters and Theater in the Late Ottoman Empire*, Indiana University Press, Indiana 2012, s. 81-89.

²⁰ Aron Rodrigue and Sarah Abrevaya Stein, *A Jewish Voice from Ottoman Salonica: The Ladino Memoir of Sa'adi Besalel a-Levi*, çev. Isaac Jerusalmi, Stanford University Press, California 2012.

salel a-Levi'nin Yahudi İspanyolcası Dilinde Hatıratı) ismiyle yayınlanan kitap olacaktır²¹. Hatırat sahibinin Sultan Abdülmecid'in ziyaretine bizzat şahit olduğu ve ziyaretin birçok ayrıntısı ile anlatıldığı bu eser, bu hususta tespit edilen en ayrıntılı içeriğe sahiptir. Arşiv evrakı ve gazete haberlerinde yer alan resmi bilgiler ile söz konusu hatıratın vermiş olduğu bilgilerin benzeşmesi bu eserin değerini ve sahilliğini de artırmıştır. Sultan Abdülmecid'in Selanik ziyaretini saat saat, renkli ve ayrıntılı bir şekilde kaleme alan Sa'adi Levi'nin hatıratındaki bilgiler, söz konusu ziyareti aydınlatmamıza yardımcı olacaktır²².

2. Seyahat Kararı ve Hazırlıklar

II. Mahmud'un Tanzimat'a hazırlık için yaptığı gezileri, fermanın ilanından sonra Tanzimat'ın uygulanması ve teftişi için yapmaya devam eden Sultan Abdülmecid, tespit edildiği kadarıyla bu faaliyetlerine uzun bir ara vermiştir. Çalışmamızın konusu olan seyahat ise 1856 İslahat Fermanı'ndan sonra yapılmış bir ziyaret olarak, bununla söz konusu fermanla bilhassa gayrimüslimlerle devlet arasında yeniden inşa edilen ilişkilerin teftişi düşünülmüş olmalıdır. Seyahat kapsamında gayrimüslim tebaanın yoğun olarak yaşadığı sembol merkezlerden Selanik ve Sakız Adası'nın ziyaret edilmesi bu tezimizi desteklemektedir. Cerîde-i Havâdis'te Sultanın geziye çıktığını ilan eden haberde de seyahat gerekçesi olarak her sınıftan tebaanın durumlarının bizzat padişah tarafından incelenmesi ve Padişahın şefkat ile adaletinin taşrada tecelli etmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Ayrıca yeni imar faaliyetlerinin teftiş edilmesi de seyahatin amaçları arasında sayılmıştır²³.

Sultan Abdülmecid'in diğer gezilerinden farklı olarak bu gezisinin birçok hususunda belirsizlikler olduğu görülmektedir. Alışılmadık bir ziyaret olarak²⁴ değerlendirilen Selanik seyahatinden önce, gerek seyahat seyrinin gerekse ziya-

²¹ Kitap tanıtımında, el yazması metin üzerinde yazarın torunu Leon David Levi tarafından Latin alfabesi ile yazıldığı düşünülen *La vida de un honesto persequido* (Zulme uğramış dürüst bir adamın hayatı) başlığı, hatıratın esas ismi olarak kabul edilmiştir. Eserin tanıtımı ve el yazması metin için bkz. <http://www.sup.org/books/title/?id=18553> (Erişim 04.08.2016)

²² Saadi Levi'nin oğlu Sam Levy de, Sultan Abdülmecid'in oğlu Sultan Mehmed Reşad'ın Selanik ziyaretine dair bir hatıra yayınlamıştır. Bu şekilde baba-oğul, Selanik'i ziyaret eden iki Osmanlı padişahının anılarının ölümsüzleşmesini sağlamıştır. Sam Levy'nin eseri için bkz. Sam Levy, *Şevketli Padişahımız Efendimiz Sultan Mehmed Han-ı Hamis Hazretlerinin Selanik'i Teşrifleri Hatırasıdır (25 Mayıs-14 Haziran 1327)/Souvenir du Voyage a Salonique de Le Sultan Mehmed V (6 Juin-26 Juin 1911)*, (Basım yeri ve yılı yoktur).

²³ *Cerîde-i Havâdis*, No: 946, 24 Zilhicce 1275, s. 1.

²⁴ M. Şükrü Hanioğlu, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, New Jersey 2011, s. 14.

ret edilecek noktaların tam anlamıyla kesin olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Cerîde-i Havâdis'in ilgili haberinde, Padişahın Bahr-ı Sefid tarafına bir gezi düzenlediği belirtilmekte ve şehir ismi belirtilmemektedir²⁵. Selanik Valisi'ne gönderilen emirnamede de Padişahın Kurban Bayramı'ndan sonra bir seyahate çıkacağı ve bu seyahat sırasında şayet Selanik'in de ziyaret edilmesi istenirse bunun için bir konak hazırlanması belirtilmiştir²⁶. Görüldüğü gibi seyri net olmayan bu seyahatin başında Selanik'in ziyareti bir ihtimal olarak belirtilmekteydi. Seyahat kapsamında ziyaret edilecek sair yerlerin de nereler olacağı belli değildi. Cevdet Paşa'nın ifadesine göre Padişah Dersaadet'ten doğruca Selanik'e gitmiş, Selanik dönüşünde de Sakız Adası'na uğramış ve Dersaadet'e geri gelmişti²⁷. Cevdet Paşa'nın ifadesini doğrulayan Sa'adi Levi ise Selanik ziyaretinin aslında bir ihtimal dairesinde gerçekleşmediğine dair ifadelerde bulunmuştur. Onun belirttiğine göre Padişahın Selanik'e gelişinden yirmi gün önce Selanik Valisi'ne bir ferman gönderilmiş ve bu fermanla Selanik'e kadar olan güzergâhtaki durak yerlerinin ve Selanik'te ziyaret edilecek mahallerin hazırlanması istenmişti. Ayrıca Padişah ve maiyetinin konaklaması için de konaklar hazırlanması emredilmişti²⁸. Bu emirlerin ne suretle uygulandığını da detayları ile anlatan Sa'adi Levi'nin ifade ettiği fermanla bizim işaret ettiğimiz emirnamenin aynı olması muhtemeldir. Öyle ki Padişahın ziyaret ihtimalinin dahi Selanikliler tarafından oldukça ciddiye alınarak birçok hazırlığın yapılması ve bunun Sa'adi Levi tarafından bu şekilde ifade edilmesi doğaldır.

Öte yandan arşiv kayıtları içerisinde bulunan bazı evrakta “*Padişahın Selanik ve Gelibolu taraflarına vukubulan teşrif-i hümayunlarında...*”²⁹ ifadelerinin yer aldığı tespitine karşılık, söz konusu evrakın takdim edilen arzuhallere dair olması Padişahın Selanik'e giderken yol üstünde Gelibolu'ya da uğradığını, ancak bunun planlanmış bir ziyaretten ziyade bir mola olduğunu düşündürmektedir. Seyahat ile ilgili yukarıda emsalinden bahsedildiği üzere bir seyahatnamenin mevcut olmaması birçok noktanın aydınlatılmasına mani olmaktadır.

Selanik ziyareti kapsamında merkezde ayrıca gerçekleştirilen hazırlıklara dair tespit edilen birkaç husus ise Tersane-i Amire'den çıkarılarak Dol-

²⁵ *Cerîde-i Havâdis*, No: 946, s. 1.

²⁶ Emirnamede bilhassa Yusuf Paşa'nın konağı ile ona denk birkaç konağın daha hazırlanması ve buraların teşrifati için fazlaca masraf yapılmayarak sade tutulması istenmiştir. BOA, A.MKT.UM, 358/89.

²⁷ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 78.

²⁸ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 68

²⁹ BOA, A.MKT.NZD, 299/93; BOA, A.MKT.NZD, 300/26.

mabahçe önünde hazır şekilde bekletilen vapurlara³⁰ ve Padişahın maiyetinde geziye katılacak zabıtlar ile muzıka takımına daırdır. Bahr-ı Sefid seyahati için söz konusu muzıka-i hümayûn neferleri ile hademe-i hâssa-i şâhâne zabıtları için beyaz dokdan elbiseler ve telatin hurçlar hazırlatılmıştır. Belirtilen yeni malzemelerin bedeli 96.923 kuruş tutmuş ve bu şekilde tüm maiyet askerlerinin şaşalı bir görünüşe kavuşması sağlanmıştır³¹. Padişahın seyahati boyunca güzergâhta bulunan Ermeni, Rum ve Yahudi mekteplerinin öğrenci ve şakirdlerinin de Padişahı selamlamak üzere belirli yerlerde hazır bulundurulması istenmiştir. Bu maksadla patrikler ve hahambaşına hitaben de bir emirname kaleme alınmıştır³².

Seyahat için başkentte yapılan hazırlık yanında teferruatlı bir çalışmanın Selanik'te yapıldığı görülmektedir. Bu konuda detaylı bilgilerin günümüze ulaşmasına vesile olan Sa'adi Levi'nin aktardığına göre; seyahatten yirmi gün önce Selanik Valisi'ne ulaşan emirde bazı hazırlıklar için talimat verilmişti. Merkezin istediği hazırlıklar yanında Selanik Valisi ve ileri gelenlerinin kararlaştırdığı bazı konularda da çalışmalar yürütülmüştü. Herşeyden önce Padişahın gezisi sırasında gerek Selanik suriçi ve gerekse Selanik surları dışında kalan bazı önemli merkezler ve bu merkezlere ulaşmak için kullanılacak güzergâhların temizlenmesi, süslenmesi ve şehrin belli başlı bölgelerinde güzel bir görünüm sağlanması planlanmıştır. Bunun için Rıhtım'dan Vali Konağı'na kadar uzanan yoldaki³³ cumbaların traşlanması ile işe başlanmıştır. Sokaklar temizlendikten sonra, Vali Konağı, Yusuf Paşa Bahçesi ve içerisindeki konak, Beyaz Kule ve Rıhtım süslü materyallerle dekore edilerek hazırlanmıştır³⁴. Bunlardan başka bazı mahallerde de küçük çaplı inşa çalışmaları yapılmıştır. Beyaz Kule'ye karşı yeni bir iskele, Ayasofya Camii'nde Cuma Namazı sırasında kullanılmak üzere Padişah için bir mahfil, Rıhtım'da ise sağlam ve geniş olmak üzere yeni merdivenler bu türdeki çalışmalardandır.

Ziyaret esnasında uygulanmak üzere Vali tarafından yetkililer ve halka bazı talimatlar da verilmiştir. Bu talimatlara göre; Padişahın ikameti için Yu-

³⁰ *Ceride-i Havâdis*, No: 946, s. 1.

³¹ BOA, İ.DH, 450/29750.

³² BOA, HR.MKT, 298/63.

³³ Söz konusu yol Selanik'e 1869 yılında gelen Vali Sabri Paşa'nın çalışmaları ile şehrin ana caddelerinden biri haline dönüşmüştür ve Sabri Paşa Caddesi olarak isimlendirilir. Anastassiadou, *a.g.e.*, s. 132-133. Takriben on yıl önce güzergahtaki cumbaların traşlanması caddenin düzenlenmesi için yapılan ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilmelidir.

³⁴ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 68-69.

suf Paşa Bahçesi ve konağı, maiyetinin ikameti için Dario Allatini ve Shelomo Fernandes'in konaklarının hazırlanması istenmiştir. Bunun yanında Yenikapı'dan Mevlevihane'ye giden yolla, yine sur dışında bulunan Örencik ve Beş Çınar mevkilerine giden yolların ziyaret boyunca esnaflarca temiz tutulması istenmiştir. Karşılama töreni için Rıhtım ve Mısır Çarşısı arasına serilmek üzere büyük bir çuha hazırlanması emredilmiştir. Selanik'te bulunan cemaat temsilcilerine verilen emirlerle karşılama ve uğurlama törenleri için öğrencilerin beyaz elbiseleriyle törende hazır bulundurulması ve Padişah ile ilgili bestelenecek şarkıların öğrencilere öğretilmesi istenmiştir. Son olarak, yayınlanan emirnamelerle çarşıdaki tüm dükkanların Padişahın ziyareti boyunca açık tutulması ve her gece iyi bir şekilde aydınlatılması istenmiştir. Aynı şekilde evlerin giriş kısımlarının da gece saat 11.00 ile öğlen saat 12.00 arasında aydınlatılması ve ahalinin tümünün buna riayet etmesi emredilmiştir³⁵.

Valinin verdiği talimatlar doğrultusunda dini cemaatler de kendi içlerinde belli başlı hazırlıklara girişmişlerdir. Sa'adi Levi'nin Yahudi Cemaati'ne mensup olması hasebiyle bu cemaatte yapılan hazırlıkları öğrenme fırsatı buluyoruz. Hatırate göre Selanikli meşhur iş adamları Dario Allatini ve Shelomo Fernandes'in de aralarında bulunduğu ve cemaatin önde gelenlerinden oluşan yirmi altı kişilik bir grup Selanik Hahambaşısı Asher Covo'nun evinde toplanarak bu hazırlıkları yürütmüşlerdir. Padişahın karşılanma merasiminden ziyaret esnasında gerçekleştirilecek faaliyetlere dair birçok hazırlık üzerinde çalışılan bu toplantıya Sa'adi Levi de çağırılmıştır. Cemaat ileri gelenlerinin talebi üzerine Padişahın ziyareti dolayısıyla şarkı bestelemesi ve bunu Yahudi öğrencilere öğretmek üzere merasime hazırlanması istenen Sa'adi Levi, Acem ve Hüzzam makamlarında iki şarkı bestelemiştir³⁶. Yahudi cemaati tarafından hazırlık kapsamında bazı imar çalışmaları da yapılmıştır. Örneğin Selanik Yahudilerinin başlıca eğitim kurumu olan Talmud Torah, Padişahın ziyareti vesilesiyle tamir edilmiş ve yeni bir çehreye kavuşturulmuştur³⁷.

³⁵ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 69.

³⁶ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 70. Bkz. Ek 1-2.

³⁷ 1520 yılında şehir merkezinde inşa edilen bu kurum Yahudiler için büyük öneme sahipti. 19. yy.'a ulaştığında yıkık ve harap bir vaziyette olan kurum, ziyaret sebebi ile Doktor Moiz Allatini'nin girişimleriyle tamir edilmiş ve yüzyılın sonuna doğru eski rolünü tekrar kazanması için bir zemin hazırlanmıştır. Anastassiadou, *a.g.e.*, s. 58.

3. Sultan Abdülmecid Selanik'te

Sultan Abdülmecid bu seyahatte kardeşi Şehzade Abdülaziz Efendi ve oğulları Şehzade Murad ile Hamid Efendileri de yanında götürmüştü³⁸. Sultan Abdülmecid'in maiyetinde Kaptan-ı Derya Damat Mehmed Ali Paşa ve Serasker Rıza Paşa da bulunmaktaydı³⁹. Maiyetiyle birlikte 22 Zilhicce 1275/23 Temmuz 1859 Cumartesi günü saray-ı hümayûndan çıkarak hazır edilen vapura geçen Sultan Abdülmecid burada Sadrazam ve vükela heyetini kabul etmiş ve belirlenen *hayırlı bir vakitte* yola çıkılmıştı. 5 gün süren yolculuk sonunda 26 Zilhicce 1275/27 Temmuz 1859 Çarşamba günü sabah 03.30'da Selanik'e varılmış⁴⁰ ve Padişahı taşıyan zırhlı ile birlikte toplam altı savaş gemisi liman önünde demir atmıştı. Padişahın gelişinden üç gün önce ise on adet zırhlı savaş gemisi Selanik'e gelmişti. Selanik Limanı'na gelir gelmez karaya çıkmayan Sultan Abdülmecid sabahleyin düzenlenen tören ile şehre ayak basmıştır⁴¹.

Dersaadet'ten gelen heyet içerisinde Selanik'e ilk ayak basan Serasker Rıza Paşa olmuştur. Sabah erken saatte şehre gelerek yapılan hazırlıkları ve bilhassa Padişah ve maiyetinin konaklayacağı yerleri denetleyen Rıza Paşa, derhal Padişahın bulunduğu gemiye dönmüş ve hazırlıklarla ilgili Padişaha bilgi vermiştir. Yusuf Paşa Bahçesi içerisinde bulunan köşkün, Padişahın konaklamasına müsait olduğunu ileten Serasker, aynı bahçede yer alan konağın selamlık ve harem kısımlarında ise şehzadelerin ikamet edebileceğini bildirmişti⁴². Bu haberdan sonra

³⁸ Ceride-i Havâdis'te yer alan haberde sadece Şehzade Aziz, Murad ve Hamid Efendilerin seyahate katıldığı bilgisi yer alırken, Sa'adi Levi'nin hatıratında ve Mark Mazower'in eserinde, kardeşi Şehzade Aziz ve üç oğlunun Sultan Abdülmecid'in beraberinde olduğu anlatılmış; ancak oğullarının isimlerine yer verilmemiştir. *Ceride-i Havâdis*, No: 946, 24 Zilhicce 1275, s. 1; Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 70; Mazower, *a.g.e.*, s.186. Cevdet Paşa ise Tezâkir'de diğer şehzadelerle birlikte Reşad Efendi'nin ismini zikretmektedir. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 78. Sultan Abdülmecid'in şehzadelerini de seyahatlere götürmüş olması babası Sultan II. Mahmud'un geleneğini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu gelenek halefi Sultan Abdülaziz tarafından da sürdürülecektir.

³⁹ *Ceride-i Havâdis*, No: 946, 24 Zilhicce 1275, s. 1; Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁰ *Ceride-i Havâdis*, No: 947, 2 Muharrem 1276, s. 1.

⁴¹ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 70, 71.

⁴² Yusuf Paşa Bahçesi olarak adlandırılan ve içerisinde konak ve köşk bulunan alanın Selanik'teki konumunu tespit etmek zordur. Ancak Yahya Kemal Beyatlı'nın hatıralarından naklen Heath Lowry'nin verdiği bilgilere göre, Selanik'te büyük nüfuz sahibi olan Evrenoszadelerin (ki Yusuf Paşa en önemli isimlerindendir) Yılan Mermer Mahallesi'nde büyük konakları ve bunu çevreleyen geniş bahçeleri vardı. Aktarılan bilgiler arasında, Evrenoszadelerin Sultan Abdülmecid'i ağırlamak üzere burada bir köşk inşa ettirdikleri ve ziyaretten sonra Sultan'ın anısına burayı kapatarak bir daha kullanmadıkları da bildirilmektedir. Heath W. Lowry, *The Evrenos Family & the City of Selânîk (Thessaloniki): Who Built the Hamza Beğ Câmi'i & Why?*, Bahçeşehir University Press,

Sultan Abdülmecid şehre inme kararı aldı. Karşılama için tüm Selanik seferber olmuş ve Rıhtım'dan Yusuf Paşa Bahçesi'ne kadar tüm yollar ahali tarafından doldurulmuştu. Sa'adi Levi, Sultan Abdülmecid'i karşılama merasimini tüm ayrıntı ve renkleri ile anlatarak günümüze ulaştırmıştır⁴³.

Sultan Abdülmecid sabah saat 11'e yakın güvertede görünmüştü. Selanikli yetkililer karşılama için Rıhtım'da hazırды. İskele köşesinden itibaren hemen ilerdeki Mısır Çarşısı'na kadar yolun iki tarafı dini cemaat liderleri ve maiyetlerindeki öğrenci ve gençlerle doluydu. Rıhtım Kapısı'ndan Mısır Çarşısı'na kadar olan yolun sahil tarafında Türk okulundaki çocuklar hocaları ile birlikte hizalanmıştı. Yolun karşısında ise Rum Piskoposu ve maiyeti ile birlikte elli çocuk ve elli genç olmak üzere toplam yüz Rum öğrenci beyaz elbiseleriyle hazırды. Erkekler ellerinde yeşil budaklar, kızlar ise gül buketleri ile bunları Padişahın önüne atmak ve ilgisini kazanmak için bekliyordu. Yine Rıhtım Kapısı'ndan Gümrük Çeşmesi'ne kadar, beyaz üniformalı, mecidiye işlemeli siyah fesli, beyaz eldivenli ve kırmızı yaka düğmeli yetmiş genç Yahudi erkek hazır bekliyordu. Ellerinde renk renk nota sayfaları ile şarkı söylemek ve yine Padişahın ilgisini kazanmak için bekliyorlardı. Selanik Hahambaşısı Asher Covo da öğrencilerin yanında Gümrük Çeşmesi önünde duruyordu. Yolun karşısında Türk stili kıyafetleriyle iki yüz kadar çocuk şarkılara ve dualara amin demek için bekliyordu. Selaniklilerin oluşturduğu bu tören birliğinden sonra, Mısır Çarşısı'ndan şehre doğru yolun her iki yanına muzika-i hümayûn neferleri ve muhafızlar askeri tertip içerisinde konumlandırılmıştı. Askerlerden sonra ise şehrin içine doğru tüm yol ahali tarafından kum gibi doldurulmuştu⁴⁴.

İstanbul 2010, s. 36. Yusuf Paşa'nın ismi zikredilmese de söz konusu bahçelerin Yusuf Paşa Bahçesi olarak adlandırılan yer ve bahse konu konağın da Evrenozzade Konağı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Sultan Abdülmecid'in Selanik'te ikamet ettiği yerin şehrin batı yakasında merkezi bir konum olan Yılan Mermer Mahallesi'nde olduğu düşünülmektedir. Ancak 1845 yılına ait Selanik temettuatları üzerinde yaptığımız çalışmalar Yusuf Siddık Paşa'nın Yılan Mermer Mahallesi'nde değil hemen kuzeybatısındaki Kazzaz Hacı Mustafa (Horhor Su) Mahallesi'nde ikamet ettiğini ortaya koymuştur. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr. 11654. Söz konusu kayıta herhangi bir konak veya köşkten bahsedilmemesi, buraların daha ileri bir tarihte (tahminen Yusuf Paşa'nın Selanik'e vali olarak atandığı 1851'den sonra) bahse konu mahalleler arasında bir yerde inşa edildiğini göstermektedir.

⁴³ Mark Mazower'in eserinde karşılama merasiminden bahsedilse de hatıra kıyasla oldukça muhtasardır. Mazower, *a.g.e.*, s. 186. Mazower'in söz konusu ziyarete dair bilgileri Public Record Office ve Foreign Office kayıtlarından derlediği anlaşılmaktadır. Söz konusu evraka ulaşmamız mümkün olmamıştır.

⁴⁴ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 70-71.

Sultan Abdülmecid, Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa tarafından bizzat kullanılan kayığa binerek iskeleye doğru hareket etti. Tüm bu sürede hisarlardan, firkateynlerden ve gemilerden silah atışları yapılmıştı. İskeleye çıkan Padişah, hazırlanan çuha üzerine hiç basmadan etrafından yürümek suretiyle binektaşına kadar ilerlemişti. Burada atına binerek muzıka ve şarkılar eşliğinde tören geçidine başlamıştı. Sa'adi Levi'ye göre görülmesi gereken muhteşem bir gösteri olan bu tören geçitinde en önde, Selanik'in en önemli ismi olarak anılan Yusuf Paşa⁴⁵, onun yanında Vali Said Paşa⁴⁶, Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa ve Serasker Paşa ile maiyetleri yürüyordu. Arkalarında apoletli kırmızı elbiseler içinde çok renkli kuş tüyleriyle süslenmiş başlıklar takan yüze yakın asker yer almaktaydı. Askerlerden sonra elmaslarla kaplı sorguçlu bir başlık takmış olan Sultan Abdülmecid, hemen arkasında yine elmas kaplı başlıklar giyen kardeşi ve üç oğlu geliyordu. Tören alayı Yusuf Paşa Bahçesi'nde son bulmuş ve Padişah bahçede yer alan köşke, şehzadeler de Yusuf Paşa Konağı'na yerleşmişti. Heyette bulunan iki önemli isimden Rıza Paşa Shelomo Fernandes'in, Mehmed Ali Paşa ise Dario Allatini'nin evine yerleşmiş ve armalarını bu evlerin sokak kapılarına asmışlardı⁴⁷.

4. Padişahın Ziyaret ve Kabulleri

Sultan Abdülmecid karşılama töreninden sonra kendisine tahsis edilen köşkte bir saat kadar istirahat etmiş, ardından hemen şehri gezmeye başlamıştı. Padişahın Selanik'te ilk ziyaret ettiği yer Beyaz Kule⁴⁸ olmuştu. Günümüzde

⁴⁵ Evrenoszade Yusuf Sıddık Paşa, Aralık 1851'de Selanik Valiliği'ne tayin edilmiş ve Nisan/Mayıs 1853 tarihine kadar bu görevi ifa etmiştir. Valiliğinden sonra Selanik'e yerleşerek hayatını burada sürdüren Yusuf Paşa, Sultan Abdülmecid'in Selanik ziyaretinden kısa bir süre sonra Eylül 1859'da burada vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, V, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 1701. Yusuf Paşa sahip olduğu toprakların genişliği ve zenginliği nedeniyle şehrin en nüfuzlu kişisi olarak bilinmektedir. Nitekim Sultan Abdülmecid'in ziyaretinden yaklaşık 15 yıl önce tutulan ve İstâbl-ı Âmire müdürü olarak kaydedildiği 1845 tarihli temettuat defterlerinde dahi yıllık 7500 kuruş kazancı haricinde Selanik nahiyelerindeki taşınmaz mülkleri ile şehrin zenginleri arasında yer almaktadır. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr. 11654, s. 102. Yusuf Paşa'nın söz konusu servetini rüşvet, haraç gibi yollarla büyüttüğü, Selanik'te görev yapan birçok ismi borçlandırarak etki altına aldığı iddia edilmektedir. Mazower, *a.g.e.*, s. 186, 204.

⁴⁶ Padişahın ziyareti esnasında, Ekim 1858'den itibaren Selanik'te ikinci defa valilik makamında bulunan Mirza Said Mehmed Paşa, ziyaretten sonra Ağustos 1859'da Vidin Valiliği'ne tayin edilmiştir. 9 Şubat 1871'de İstanbul'da vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 1457.

⁴⁷ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 71.

⁴⁸ Kule, Venediklilerin hakimiyeti döneminde şehri Bizans saldırılarından muhafaza etmek maksadı ile inşa edilmiş olup şehrin güneydoğu ucunda sahil ve kara surlarının kesiştiği köşede yer almaktadır. Kulenin Osmanlı hakimiyeti döneminde inşa edildiğine dair iddialar mevcuttur. 1826 yılında Yeniçerilerin burada infaz edilmesi nedeniyle Kanlı Kule veya Yeniçeri Kulesi

dahi Selanik şehrinin sembolü olmayı sürdüren Beyaz Kule'ye bir kapısından girip diğer kapısından çıkarak ziyaretini tamamlayan Padişah akabinde şehir surları dışında yer alan Beş Çınar⁴⁹'a hareket etmişti. Akşam yemeği için Yusuf Paşa Konağı'na dönen Padişah kısa bir süre sonra tekrar Beş Çınar'a dönerek gece 23.00'e kadar burada zaman geçirmişti. Padişahın ziyareti nedeniyle Yenikapı⁵⁰'dan Beş Çınar'a kadar olan yol ışıltılı aydınlatılmıştı. Beyaz Kule ve limanda bulunan tüm gemilerden gece boyunca ışık gösterileri yapılmış, rengarenk havai fişekler atılmıştı⁵¹.

Selanik'teki ikinci gününü şehirden uzakta, civar beldelerde geçirmeyi tercih eden Padişah, 28 Temmuz 1859⁵² Perşembe günü öğlen 13.00'te ikametgâhından ayrılmış ve Örencik⁵³ istikametine doğru geziye çıkmıştı. Örencik tepelerinde yürüyüş yapan Sultan Abdülmecid burada Selanik'in önemli isimlerinden biri olan John Nelson (Jackie) Abbott⁵⁴ ile de karşı karşıya gelmiş-

olarak da bilinmektedir. Fransızca "La Tour Blanche" olarak bilinen kule, Birinci Balkan Savaşı sonucunda şehrin Yunan Ordusu tarafından ele geçirilmesiyle, şehrin kurtuluşu ve arınmasını temsilen beyaza boyanarak sembolik olarak vaftiz edilmiştir. Bu nedenle, Yunancada beyaz kule anlamına gelen "Lefkos Pirgos" olarak adlandırılmaktadır. Sam Levy, *Şevketli Padişahımız Efendimiz Sultan Mehmed Han-ı Hamis Hazretlerinin Selanik'i Teşrifleri Hatırasıdır (25 Mayıs-14 Haziran 1327)/Souvenir du Voyage a Salonique de Le Sultan Mehmed V (6 Juin-26 Juin 1911)*, s. 14; Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 42.

⁴⁹ 19. yy. Selanik haritalarından tespit edildiği kadarıyla Beş Çınar Parkı, Vardar Kapısı'nın dışında ve Rıhtım'ın kuzeybatısında yer alan büyük bir mesire yeri. Kuşaklar boyunca Selaniklilerin dinlenmek için tercih ettiği Beş Çınar Bahçeleri veya diğer ismiyle Prensler Parkı, II. Dünya Savaşı itibarı ile giderek genişleyen liman binaları ve tren garı nedeniyle bugün yok olmuştur. Mazower, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁰ Yenikapı, şehrin ana arterlerinden biri olan Mithat Paşa Caddesi (Egnatia)'nin sonunda yer alan ve Vardar Kapısı'ndan sonra şehrin batıya açılan en önemli ikinci kapısıdır. Bkz. Ek 5.

⁵¹ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 71-72.

⁵² Sultan Abdülmecid'in Örencik'e yaptığı ziyaret Sam Levy'nin eserinde 29 Haziran 1849 öğleden sonra saat 16.00 olarak tarihlendirilmektedir. Bu hata bahsi geçen hikayenin de zaman içerisinde değişikliğe uğrayarak gerçekten uzaklaşmış olabileceği ihtimalini artırmaktadır. Sam Lévy, *Salonique À La Fin Du XIX. Siècle-Mémoires*, Isis Yay., İstanbul 2000, s. 72.

⁵³ Örencik, Selanik'in kuzeydoğusunda Chortiatis Dağı eteklerinde bulunmaktadır. Bölge, tarihi Egnatia yolunun üzerindedir. Şehir merkezinden 7-8 km uzaklıkta bulunan bu beldede, 19. yy. itibarıyla, Selanikli zenginler ve Selanik'te görev yapan konsoloslar şehrin kirli ve hastalıklı havasından korunmak için villalar inşa edip yerleşmeye başlamışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusu tarafından karargah olarak kullanılan Örencik'in bugünkü ismi Pevka (Pefka)'dır. O. Tafrali, *Topographie De Thessalonique*, Librairie Paul Geuthner, Paris 1913, s. 116; Miltiades B. Hatzopoulos, "The Via Egnatia Between Thessalonike and Apollonia", *Αφιέρωμα Στον Ν.Γ.Λ. Hammond*, Θεσσαλονίκη 1997, s. 204; Mazower, *a.g.e.*, s. 206.

⁵⁴ Selanikliler tarafından Jackie olarak isimlendirilen John Nelson Abbott, İngiliz asıllı bir Ortodoks Rum'dur. Ailesi 18. yy.'da Selanik'e yerleşmiş olan Jackie Abbott diğer kardeşleri gibi ticaretle uğraşmıştır. Londra'ya yaptığı bir seyahat sırasında sülük ticaretinin ne kadar karlı olacağını

ti. Daha sonraları dilden dile yayılarak büyük bir hikaye olarak anlatılacak bu karşılaşma, merkezi otoritenin temsilcisi Padişah ile yerel otoriteyi gayr-i resmi bir surette elinde bulunduran Abbott arasında yaşandığı için farklı anlamlar da taşımaktadır. Zaman içinde hikayeleştirilen anlatımda, Jackie Abbott'un Sultan Abdülmecid'i Örencik'teki ihtişamlı sarayına davet ettiği, bunun için servetinin büyük bir kısmını harcayarak hazırlıklar yaptığı ve hatta sarayının içine bir de Türk hamamı inşa ettirdiği söylenmektedir. Selanik'ten Örencik'e kadar olan yaklaşık 7 km.lik yolu satın aldığı halılarla kaplattığı da ilave edilmektedir. Ancak Padişahın tam atından ineceği sırada havanın bozması sebebi ile bu ziyaretten vazgeçtiği ve Jackie Abbott'un tüm ısrarına rağmen tenezzül etmeyerek geri döndüğü anlatılmaktadır. Hikayelerde tefecilik, baskı, tehdit ve sair zulümle Selanik halkı üzerinde otorite tesis eden Abbott'un bu hadise vesilesiyle Allah tarafından cezalandırıldığına inanılmaktadır⁵⁵.

Bahse konu hikayelerde aktarılan bu hadise, çalışmamıza kaynaklık eden Sa'adi Levi'nin hatıratında daha gerçekçi ifadelerle yer almıştır. Buna göre, Sultan Abdülmecid Örencik tepelerini dolaştığı sırada Jackie Abbott'un malikanesinin önüne gelmiş ve hakikaten kendisi için büyük bir hazırlık yapan ve yolu çuhalarla kaplatan Jackie Abbott'a misafir olmuştu. Yaklaşık 15 dakika kadar burada kalan Sultan Abdülmecid Selanik'e geri dönmüştü. Sam Levy ve Mazower'in aktardığı hikayede yer alan bazı bilgileri tashih eden bu açıklama bazılarını da tasdik etmiştir. Jackie Abbott'un Padişahın ilgisini kazanmak ve bu yolla şahsi menfaatler elde etmek arzusu doğrudur. Bununla birlikte hem hikayede yer alan hem de Sa'adi Levi'nin vurgu yapma ihtiyacı hissettiği husus, Jackie Abbott'un Padişah tarafından fazla itibar görmediği hatta hakir görülerek küçümsendiğidir⁵⁶. Merke-

fark etmesiyle bu işe başlamış ve Selanik'in en zengin isimlerinden olmuştur. Tefecilik işiyle de meşgul olan Jackie, Yusuf Siddik Paşa'nın da başsarrafı olarak tanınmaktadır. Selanik'in önde gelen isimlerini borçlandırarak şehirde geniş bir nüfuz elde etmiştir. Frenkler Caddesi'nde yer alan villası Selanik Osmanlı Bankası tarafından satın alınarak kullanılmıştır. Sultan Abdülmecid'in ziyareti sonrasında delirdiği, giderek fakirleştiği ve son günlerini sefalet içinde geçirdiği hikaye edilmektedir. Meropi Anastasiadou, "Yörenin Batılıları", *Selanik 1850-1918*, edit. Gilles Veinstein, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 185-188; Mazower, *a.g.e.*, s. 205-207. Bkz. Ek 6. Selanik'in önde gelen Levanten ailesi Abbottlar ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Despina Vlami, "Entrepreneurship and Relational Capital in A Levantine Context: Bartholomew Edward Abbott, The "Father Of The Levant Company" in Thessaloniki (18th-19th Century)", *The Historical Rewiew*, VI (2009), s. 129-164.

⁵⁵ Sam Lévy, *Salonique À La Fin Du XIX. Siècle-Mémoires*, s. 72-73. Bazı farklılıklar olsa da aynı hikaye Sam Levy'den alıntılanarak Mazower'in eserinde de anlatılmıştır. Mazower, *a.g.e.*, s. 204-207.

⁵⁶ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 72.

zi otoritenin taşrada görünür kılınması maksadı ile düzenlenen bu gezide olması beklenen de bundan farklı değildi. Padişah bu hareketiyle Selanik halkı ve idarecileri üzerinde büyük bir güç tesis eden sülük tüccarı Abbott'un, gücün ve iktidarın vücut bulduğu Sultan Abdülmecid nezdinde sıradan bir tebaa vasfına sahip olduğunu hem kendisine hem de Selaniklilere ispat etmişti. Bu hadisede vurgu yapılan farklı bir nokta ise, yeniliğin ve reformun temsilcisi olan Sultan Abdülmecid'in Selanik ziyareti sırasında, değiştirmeye çalıştığı eski sistemin temsilcileriyle yüz yüze gelmiş olmasıdır. Haraç ve rüşveti yasaklayan, tebaanın eşit ve adil bir şekilde yönetilmesini arzulayan Padişah, haraç ve rüşvetle zenginliğini artıran, halka baskı ve zulüm yaparak yerel bir güç unsuruna dönüşen Jackie Abbott'a haddini bildirmişti. Mark Mazower'in, bahse konu tarihten birkaç yıl sonra Selanik'te tefeciler ve sarraflar çağının sona erdiğine dair vurgusu da Sultan Abdülmecid'in hedeflerinin Selanik'te gerçekleşmeye başladığını desteklemektedir⁵⁷.

Örencik'e yaptığı gezi sonrasında aynı günün akşamını yine Beş Çınar'da geçirmeyi tercih eden Padişah, akşam yemeğini de burada yiyerek ertesi Cuma günü gerçekleştirilecek selamlık resmi için emirler vermişti. Vali Said Paşa'ya verilen emirle şehrin tüm ileri gelenleri ve temsilcilerinin Cuma Selamlığı'ndan sonra saat 15.00'te tanışmak üzere hazır olmaları istenmişti.

29 Temmuz Cuma günü saat 11.00'de ikametgâhından çıkan Padişah resmi üniformalı heyetiyle birlikte selamlık alayına çıkmıştı⁵⁸. Ayasofya Camii⁵⁹'ne gelerek Cuma namazını kılmış, namazdan sonra, bizzat kullandığı iki atlı arabayla, Yenikapı'dan surdışına çıkarak yine Beş Çınar'a gitmişti. Beş Çınar'da yapılacak kabuller için çadırlar hazırlanmış muzıka ve muhafızlar hazır bulunmuştu. Sa'adi Levi, Padişahın burada yaptığı kabuller ve içerikleri hakkında ayrıntılı bilgileri günümüze ulaştırmıştır. Buna göre, Padişah önce hazır bulunan paşaları kabul etmişti. Selanik Valisi Said Paşa ve Yusuf Paşa'nın yanısıra Manastır Valisi Abdi Paşa ve Manastır'da bulunan Rumeli Ordu-yı Hümâyûnu Kumandanı İsmail Paşa da bu kabulde hazır bulunmuştu. Paşalarla yapılan görüşmeden sonra bazı heyetler daha kabul edilmişti. Selanik Eyalet Meclisi üyeleri, yargı mensupları⁶⁰, halk temsilcilerinden oluşan bir heyet, tüccarları temsilen bir heyet ve ikinci tabakadan bazı beyler bunlardandı. Şehirde bulunan konsoloslar da topluca Padişah

⁵⁷ Mazower, *a.g.e.*, s. 207.

⁵⁸ *Ceride-i Havâdis*, No: 947, 2 Muharrem 1276, s. 1.

⁵⁹ Bugün Hagia Sofia Katedrali olarak kullanılmaktadır. Bkz. Ek 4.

⁶⁰ Sa'adi Levi'nin yargı mensupları diye aktardığı heyet Selanik ve civar kazalardan gelen kadı ve naibler olmalıdır.

tarafından kabul edilmişti. Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya, Toskana ve Almanya Konsolosları, Rusya Konsolosunca kaleme alınan bir mektubu Padişaha sunmuştu. Söz konusu heyetler yanında dini liderler ve maiyetleri de Padişahın huzuruna çıkmışlardı.

Ortodoks Rum cemaati, Selanik Piskoposu, üç Rum işadamı ve Selanik Kazası'na bağlı diğer piskoposlardan oluşan bir heyetle temsil edilmişti. Görüşme sırasında piskoposlar, Rum kız öğrenciler tarafından hazırlanan ve 4-5.000 kuruş kıymetinde olan bir yastığı da Padişah'a hediye etmişti. Rum cemaatinden sonra Yahudi cemaatini temsilen bir heyet de Padişah tarafından kabul edilmişti⁶¹. Söz konusu heyet Hahambaşı Asher Covo⁶², Moshe Ben Veniste⁶³ ve iş adamları Shalom Hekim⁶⁴, Yishak Moshe Tiano⁶⁵, Yishak Yeoshua Modiano⁶⁶, Shaul Modiano ve Yakov Moshe Mizrahi⁶⁷ den oluşmuştu⁶⁸. Kabul esnasında Padişah Yahudi cemaati temsilcilerine, fakir halkı gözetmeleri nasihatinde bulunmuştu⁶⁹. Yahudi temsilciler ise Padişah ve saltanatı için gece gündüz dua ettiklerini beyan etmişlerdi. Bu kabuller Selanik Yahudileri için ayrı bir anlam da ifade etmektedir. Bazı kaynaklarda Selanik hahamı olan Asher Covo'ya ziyaret esnasında "Hahambaşı" unvanının verildiği belirtilmekte ve bu unvanı alan ilk kişi olduğu iddia edilmektedir⁷⁰. Ancak, 1836 yılında İstanbul'da kurulan Hahambaşılık'tan sonra eyaletlere de birer hahambaşı tayin edildiği bilgisinden hareketle⁷¹, Asher Covo'nun Selanik'in ilk hahambaşısı olabileceği düşünülebilir. Selanik Haham-

⁶¹ Selanik'te Yahudi varlığı M.S. ilk yüzyıla dayansa da esasen 1492 İspanya sürgününü takiben burada önemli bir cemaat oluşmuştur. Bu nedenle, 20. yüzyıl başlarına kadar Selanik'in ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi hayatı Yahudiler olmadan tasvir edilemez. Detaylı bilgi için bkz. Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasî Tetkik*, Tan Matbaası, İstanbul 1947, s. 9, 10, 12, 16, 113-114; Rena Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1919: Özel Bir Cemaat*, çev. Panayot Abacı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, s. 219-276.

⁶² Raphael Asher Covo 1799-1874 yılları arasında yaşamıştır. 26 yıl boyunca Hahambaşı olarak görev yapmış olan Covo, Sha'ar Asher (Asher'in Kapısı) adlı eseriyle meşhurdur. *The Jewish Encyclopedia*, IV (1901-1906), s. 323.

⁶³ Asher Covo'nun yakını ve yardımcısıdır.

⁶⁴ Teselya'nın Yenişehir şehrinden ünlü bir bankerdir.

⁶⁵ Selanik'in "Yedi Saygın Vatandaş"ı üyesidir.

⁶⁶ Selanik'in "Yedi Saygın Vatandaş"ı üyesidir.

⁶⁷ Cemaatin önde gelen isimlerindedir.

⁶⁸ Selanik'in önde gelen Yahudi aileleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011.

⁶⁹ Aron Rodrigue-Sarah Abrevaya Stein, *a.g.e.*, s.72-74.

⁷⁰ Dan Ben-Amos, *Folktales of the Jews*, 1, The Jewish Publication Society, Philadelphia 2006, s. 45.

⁷¹ Kürşad Demirci, "Haham", *DİA*, XV, s. 134-135.

başısı olarak tayin edilen Covo, Sultan Abdülmecid tarafından mecidiye nişanıyla da taltif edilmişti⁷².

Sultan Abdülmecid'in Yahudi cemaatini temsilen hahambaşı ve maiyetini kabul ettiği aşıkarken Mark Mazower'in eserinde yer alan bazı iddialar da dayanıksız kalmıştır. Mazower, Sultan Abdülmecid'in ziyaret sırasında Yahudi cemaati içinden sadece Fransızca konuşabileceği kişileri kabul ettiğini ve hahambaşılık kurumunu dikkate almadığını aktarmaktadır. Padişahın bu tutumu, 1856 Islahat Fermanı sonrasında teşvik edilen cemaatlerin temsili yönetimi ve laik grupların da dini liderler yanında söz sahibi olmasının sağlanması ilkeleri ile delillendirilmiştir⁷³. Ancak ilerleyen tarihlerde dini liderler tarafından dışlanmış olduğunu bildiğimiz Sa'adi Levi dahi hatıratında böyle bir bilgiye yer vermezken, yukarıda anlatıldığı üzere Padişah, Yahudi cemaatini temsilen dini liderleri kabul etmiş ve hahambaşısını nişanla taltif etmiştir. Padişahın Fransızca konuşarak anlaşabileceği kişiler ile görüşmek istediği iddiası ise akla Sa'adi Levi'nin Yahudi heyetin kabulü sırasında yaşananlar ile ilgili aktardığı anektodu getirmektedir. Buna göre, hahambaşı ve beraberindeki heyet Padişah huzuruna çıktığı sırada Serasker Rıza Paşa araya girerek heyette bulunanların Padişahın konuştuğu dili⁷⁴ bilmediklerini, bu nedenle kendisini sözcü olarak tayin ettiklerini belirtmiştir. Görüldüğü gibi Padişah'ın iddia edildiği gibi bir talepte bulunması ve hahambaşılık kurumunu dikkate almaması söz konusu değildir. Bu tartışmadan ziyade, Sultan Abdülmecid'in Selanik'i terk etmeden hemen önce ikametgâhında yapmış olduğu planlanmamış bir kabul, konuyu daha da dikkat çekici kılmaktadır. Uğurlama töreninin başladığı ve tüm şehir halkının Padişahın ikametgâhından çıkmasını beklediği bir anda Sultan Abdülmecid Serasker Rıza Paşa vasıtasıyla Selanik Yahudilerinin önde gelen iki ismi ile kısa bir görüşme gerçekleştirmişti. Bu isimler Shelomo Fernandes⁷⁵ ve Moshe Allatini⁷⁶'ydi. Bilhassa Fernandes ai-

⁷² *The Jewish Encyclopedia*, IV, s. 323; Moshe Faraggi, "The Covo Family of Salonica, Rabbis and Notables", <https://web2.ph.utexas.edu/~faraggi/covo.html> (Erişim 16.08.2016)

⁷³ Mazower, *a.g.e.*, s. 312-313.

⁷⁴ Muhtemelen Osmanlı Türkçesi kastedilmektedir.

⁷⁵ Shelomo Fernandes aynı zamanda Toskana Devleti'nin Selanik Konsolosu sıfatını da taşımaktaydı. BOA, HR.MKT, 313/39.

⁷⁶ 1800-1882 tarihleri arasında yaşayan Moshe Allatini, Pisa ve Floransa'da öğrenim görmüş, tıp doktoru olarak Selanik'e döndüğünde ise Allatini ailesi ve şirketlerinin başına geçmiştir. Din ayırımı gözetmeksizin hastaları ücretsiz tedavi eden, yoksullara ve işçilerine yardımda bulunan Moshe Allatini tüm Selaniklilerin sevgisini kazanmıştır. Laik eğitimin Selanik'te başlaması ve yaygınlaşması için yaptığı çalışmalar nedeniyle Hahambaşılık ile ters düşmüştür. Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 335-336.

lesi ile hahambaşılık arasındaki gerilim⁷⁷, bu isimlerin, kabullerin yapıldığı günde Padişahla görüşmelerine mani olmuş olmalıdır. Rıza Paşa vasıtasıyla Padişahın huzuruna çıkan iki isim, Paşa tarafından “*Bu iki adam dün size söz ettiğim ve şehrin refahı için kendi menfaatlerini düşünmeden hizmet edenlerdir.*” şeklinde takdim edilmişti. Fernandes ise Rıza Paşa’ya bir mektup verdiklerini ve uygun bir zamanda kendisine iletceğini Padişaha bildirdikten sonra ziyaret sebebiyle teşekkürlerini de iletmişti. Padişah ise Fransızca olarak “*Bu şehir oldukça gelişecek*” diyerek karşılık vermişti. Sultan Abdülmecid ile söz konusu isimler arasında takriben on iki dakika süren bu görüşme hakkında günümüze ulaşan bilgiler sadece bundan ibarettir⁷⁸. Padişaha sunulan mektubun içeriği ve bilhassa Rıza Paşa’nın hadisedeki teşviki konuyla ilgili merak uyandırmaya devam edecektir. Ancak kesin olan, Padişahın gerek dini liderlerin yer aldığı heyetlere gerekse cemaatlerin laik ve liberal temsilcilerine yeterince ilgi göstererek her iki kesime de önem vermiş olduğudur. Bu noktadan hareketle liberal ve yenilikçi bir karaktere sahip olan Sultan Abdülmecid’in muhafazakar kesimi önemsiz addettiği iddiası çürümektedir.

5. Dersaadet’e Dönüş

Vali Said Paşa, Cuma akşamı tüm cemaat ve yöneticilere gönderdiği taleple, 30 Temmuz 1859 Cumartesi sabahı Selanik’ten ayrılacak olan Padişahın uğurlanması için geliş merasimindeki gibi tüm halkın Rıhtım’da hazır bulunmasını istemişti. Sultan Abdülmecid şehirden ayrılmadan önce, ziyaret boyunca “hüsn-i hizmeti sabit olan” kimselere bazı hediyeler dağıtmış⁷⁹, okul ve cemaatlara para bağışında bulunmuştu. Sa’adi Levi’nin verdiği bilgilere göre Padişah, Türk, Rum ve Yahudi okullarının her biri için 20.000’er kuruş olmak üzere toplam 60.000 kuruş ihstanda bulunmuş, ayrıca hayır faaliyetleri için hocalara verilmek üzere 65.000 kuruş, Yahudi cemaatine⁸⁰ 28.000 kuruş⁸¹ ve Rum cemaatine 5.000 ku-

⁷⁷ Kentin zengin ve nüfuzlu Yahudileri ile Hahambaşılık arasında var olan rekabet, Başhaham Molho’nun kentın konsoloslarıyla ava gitmesi ve koşer olmayan et yemesi bahanesiyle Fernandes ailesine mensup bir genci aforoz etmesi ile sonuçlanmıştı. Mazower, *a.g.e.*, s. 312.

⁷⁸ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 74-75.

⁷⁹ Örneğin Vali Said Paşa’ya bir sigara kutusu, Padişahın maiyetini evlerinde misafir edenlere ise on adet kadar cep saati hediye edilmiştir.

⁸⁰ Farklı bir kaynakta Sultan Abdülmecid’in Yahudi cemaati için 26.600 kuruş, Yahudi eğitim kurumu olan Talmud Torah içinse 25.000 kuruş bağışladığı bilgisi yer almaktadır. Moshe Faraggi, “The Covo Family of Salonica, Rabbis and Notables”, <https://web2.ph.utexas.edu/~faraggi/covo.html> (Erişim 16.08.2016).

⁸¹ Söz konusu meblağdan bir miktar da bestelediği şarkılara karşılık olarak Sa’adi Levi’ye verilmiştir.

ruş⁸² bağışlamıştı. Selanik'te geçirdiği üç günün ardından dördüncü günün sabahı dönüş hazırlıkları tamamlanmıştı. İkametgâhında Yahudi tüccarlar ile gerçekleştirdiği sohbet sonrası Rıhtım'a doğru hareket eden Sultan Abdülmecid sabah saat 07.00'de kayıkla zırhlı savaş gemisine geçmişti. Öğlene kadar limanda zaman geçiren gemiler top ve tüfenk atışları eşliğinde denize açılarak Selanik'ten ayrılmıştı⁸³. Böylece, muhtemelen Sultan IV. Mehmed'in 1669 yılında Selanik'te kışlamasından sonra Selanik'e yapılan ilk Padişah ziyareti son buluyordu⁸⁴. 19. yy. boyunca Selanik'e yapılmış tek seyâhat-i hümâyûn olma özelliğini taşıyan bu ziyaretten sonra, 1911 yılında Sultan V. Mehmed Reşad tarafından gerçekleştirilen ziyaret ise Selanik'e yapılmış son seyâhat-i hümâyûn olacaktır⁸⁵.

Sultan Abdülmecid Selanik'ten ayrıldıktan sonra daha güneye inerek Sakız Adası'nı da ziyaret etmişti. Karaya ayak basarak iki saatlik bir mesafede bulunan bahçeye gitmiş ve orada bir süre dinlendikten sonra gemisine dönerek Dersaadet'e doğru yola çıkmıştı⁸⁶. Padişahın dönüş yolunda Sakız Adası'na uğradığı bilgisi, mukayese maksadı ile de olsa Sa'adi Levi tarafından nakledilmektedir. Yazar, Sultan Abdülmecid'in Selanik şehrinde ve bilhassa Beş Çınar'dan çok memnun kaldığını vurgulamak için, Sakız Adası'nda sadece altı saat kaldığını belirtmiştir⁸⁷.

Padişahın dönmek üzere yola çıktığı haberi alındığında Dersaadet'te karşılama merasimi tertip edilmişti. 5 Muharrem 1276/4 Ağustos 1859 Perşembe günü saat 16.00'da Dersaadet'e ulaşan Padişah ve maiyeti Beşiktaş Sarayı girişinde Sadrazam, Şeyhülislam ve vükela tarafından karşılanmıştı. Beşer çifteleri

⁸² Söz konusu 5.000 kuruş Rum kız öğrenciler tarafından hazırlanan ve piskoposlarca Padişaha sunulan yastık için takdim edilmiştir.

⁸³ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 75-76.

⁸⁴ Mazower, *a.g.e.*, s. 187.

⁸⁵ Sultan Reşad'ın Haziran 1911'de çıktığı Rumeli gezisinin en önemli ayaklarından biri Selanik ziyaretidir. Sultan Abdülmecid gibi dört gün Selanik'te kalan Sultan Reşad'ın, karşılaşma ve uğurlanma törenleri, Ayasofya'da Cuma Namazı kılması, Beş Çınar Bahçesi'ni ziyaret etmesi, kaza merkezi ve civar bölgelerden yönetici, halk temsilcileri ve konsolosları kabul etmesi adeta Sultan Abdülmecid'in 1859'daki ziyaretinin bir tatbiki gibi cereyan etmiştir. Seyahat hakkında detaylı bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati Sırasındaki Deniz Yolculuğu (Haziran 1911)", 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)-Bildiriler*, II, s. 29-54.

⁸⁶ Cevdet Paşa'nın aktardığı bir anektoda göre, bundan beş yıl önce Abdülmecid'in adayı ziyaretinde maiyet ve asker tarafından ada halkının binek hayvanlarına zorla el konularak meccanen kullanılması sebebiyle bu sefer söz konusu ziyaret halkı ürkütmüştü. Öyle ki ahali tamamen şehri terk etmiş, hayvanlarını saklamış ve şehir تنها kalmıştı. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 78-79.

⁸⁷ Rodrigue and Stein, *a.g.e.*, s. 75.

ile bekleyen vükelaya, sahillerde bekleyen askerler, sıbyan mektebi öğrencileri ve halk da eşlik etmişti⁸⁸. Örneğin Dersaadet'te bulunan Ermeni okulları öğrencileri Yenikapı sahilinde toplanarak Padişahı selamlamıştı⁸⁹. O gece haneler ve sahilhaneler kandillerle donatılmış, Boğaziçi'nde sandallardan fişekler atılarak Padişahın pâyitahta dönüşü sevinçle kutlanmıştı⁹⁰.

6. Seyâhat-i Hümâyûnun Ardından

Seyahatin ardından başta ziyaret esnasında takdim edilen arzuhallerin incelenip cevaplanması olmak üzere ziyarete dair bazı işlemler devam etmiştir. Örneğin, Selanik ziyareti esnasında hüsn-i hizmeti görülen Toskana Konsolosu Shelomo Fernandes'in taltif edilmesi amacıyla, Serasker Rıza Paşa'nın teklifi üzerine, sahip olduğu mecidiye nişanının rütbesi terfi ettirilmiştir⁹¹. Padişahın Dersaadet'e dönmüş olmasından duyulan memnuniyeti ifade eden bazı tebrikler de gerçekleşmişti. Örneğin, Ermeni Milleti Patriği Kevork, Padişaha sunulmak üzere kaleme aldığı yazıda, Sultan Abdülmecid'in asayiş ve adaletin tesis edilmesi amacıyla yaptığı seyahatten sağlıklı bir şekilde dönmesi nedeniyle mutlu olduklarını bu mutluluğun da dönüş esnasında Yenikapı'da toplanan Ermeni öğrencilerle bir kez daha ispat edildiğini belirtmişti⁹². Söz konusu yazıya cevaben Ermeni Patriği ile birlikte sair dini liderlere de yazılan cevaplarda, gayrimüslim ahalinin seyahat sırasında Padişaha olan sadakat ve bağlılıklarını bir kez daha göstermiş olmaları hasebiyle teşekkür edilmiştir⁹³.

Sultan Abdülmecid'in Selanik ziyareti esnasında ve Gelibolu'daki mola sırasında gerek şehir halkı gerekse civar bölgelerden gelen ahali tarafından yüzlerce arzuhal takdim edilmiştir. İçerik itibari ile oldukça farklı konularda, bazen maddi yardım, bazen eşkıyalığın önlenmesi, bazen adalet, bazen de hukuki düzenleme hususunda talepler içeren bu arzuhaller Dersaadet'te tasnif edilmiş

⁸⁸ *Ceride-i Havâdis*, No: 948, 9 Muharrem 1276, s. 1.

⁸⁹ BOA, İ.HR, 170/9174.

⁹⁰ *Ceride-i Havâdis*, No: 948, 9 Muharrem 1276, s. 1.

⁹¹ BOA, HR.MKT, 313/39. Mecidiye nişanının üçüncü rütbesini tevcih eden berat, BOA, A.DVN. MHM, 29/40. Serasker Rıza Paşa ile Fernandes'in Selanik ziyaretinden önce de irtibatı olduğu ve söz konusu rütbe terfinden önceki nişan tevcihinde de yine Rıza Paşa'nın öneri ve teşviki olduğu görülmektedir. Söz konusu taltifler için Rıza Paşa'nın Fernandes hakkında verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, Shelomo Fernandes Osmanlı Devleti'ne sadakatle hizmet etmiş, özellikle Üçüncü Ordu'ya liman hizmeti veren Selanik'te askeri sevkîyat ve işlerin yürütülmesi için kolaylık ve yardım sağlamıştır. BOA, İ.DH, 422/27896.

⁹² BOA, İ.HR, 170/9174.

⁹³ BOA, İ.HR, 170/9174.

ve hiçbirinin cevapsız kalmaması için özen gösterilmiştir. Bununla ilgili hazırlanan listelerde, arzuhallerin içeriğine göre belirlenen makamlara gönderilmeleri ve icaplarının icrası emredilmiştir. Sadaret'e, Maliye'ye, Evkaf-ı Hümâyûn'a, Meclis-i Vâlâ'ya, Kaptan Paşa'ya, Hariciye'ye, Meşihat'e, Serasker Paşa'ya, Ticaret Nezareti'ne ve sair merkez kurumlarına havale edilen arzuhaller yanında⁹⁴, yerinde çözülmesi gereken bazı sorunlara dair arzuhaller de Selanik Valisi ve Gelibolu Kaymakamı'na havale edilmiştir⁹⁵. Söz konusu arzuhallerin cevaplanması ve taleplerin karşılanması için her nezaret bünyesinde de ilgili daire ve makamlardan görüşler alınmış, gerektiği hallerde konularla ilgili Selanik Vilayeti'nden görüş alınarak titiz bir çalışma yürütülmüştür. Örneğin Serasker Paşa'ya havale edilen arzuhallerin bir kısmı için Darü's-şura-yı Askeri'den, bir kısmı için Üçüncü Ordu Kumandanlığı'ndan, bir kısmı içinse Selanik Vilayeti'nden görüş talep edilmiştir⁹⁶. Yine hazineyle ilgili olup Maliye Nezareti'ne havale edilen altı adet arzuhalin bazıları için Selanik'ten bazıları içinse ilgili dairelerden görüş talep edilerek buna göre işlem yapılmıştır⁹⁷. Alınan görüşler üzerine arzuhal sahiplerine cevaplar ulaştırılırken umumu ilgilendiren hususlarda düzenleme ve değişiklik yapıldığı takdirde taşrada bulunan idarecilere de emirler gönderilmiştir. Örneğin, Selanik nahiyeleri ile Siroz ve Manastır Sancağı'nda bulunan Eğribucak, Çarşamba ve Serfice kazalarının gayr-i müslim ahalisince Selanik ziyareti esnasında sunulan arzuhallerde içki üretim ve satışlarından birçok vergi alınmasından ötürü şikayetler dile getirilmiştir. Konu Maliye Nezareti'ne havale edildikten sonra Meclis-i Muhasebe-i Maliye'de görüşülerek ahaliyi memnun edecek düzenlemeler yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine yeni bir vergi düzenlemesi yapılarak, konunun, ziyaretten yaklaşık dört ay sonra nihayete erdirildiği Rumeli ve Selanik Valilikleri ile Siroz Kaymakamı'na, ayrıca rüsum memurlarına emirler gönderildiği tespit edilmektedir⁹⁸.

Selanik ziyaretinden sonra, Sultan Abdülmecid'in Rumeli seyahati dönüşünde ilan ettiği ve Meclis-i Vâlâ oturumunda okunan hatt-ı hümâyûnuna benzer olarak⁹⁹, ziyaretin içeriği, icraatlar, tespit ve tedbirler ile uygulamaya konacak

⁹⁴ BOA, A.AMD, 91/57.

⁹⁵ Sekizi Gelibolu, doksan üçü Selanik'e havale edilen arzuhallerle ilgili bkz. BOA, A.MKT.DV, 144/78.

⁹⁶ BOA, A.MKT.NZD, 295/76.

⁹⁷ BOA, A.MKT.NZD, 299/93; BOA, A.MKT.NZD, 300/26.

⁹⁸ BOA, A.MKT.UM, 382/10.

⁹⁹ Rumeli seyahati sonrasında ilan edilen hatt-ı hümâyûnun tam metni için bkz. *Seyâhatnâme-i Hümâyûn* (basım yeri ve yılı yok), s. 26-28.

yeni düzenlemeleri içeren herhangi bir hatt kaleme alındığı tespit edilmemiştir. Bu nedenle ziyaret sonrasında, söz konusu teşrif-i hümayûnun Selanik'te ne gibi etki ve değişimlere sebep olduğu açık değildir. Ancak Şükrü Hanioglu'nun, konuyla doğrudan ilgili olmayan tesadüfi yorumunda belirttiği üzere, Tanzimat'ın Selanik üzerindeki güçlü etkisinin sebebi, Sultan Abdülmecid'in ziyareti ile altı çizilmiş olan Selanik'in Osmanlı Devleti için mevcut önemidir¹⁰⁰. Gerçekten de Sultan Abdülmecid'in bu ziyareti, Dersaadet ve İzmir'den sonra Osmanlı Devleti'nin üçüncü önemli şehri olarak addedilen Selanik'in merkezi hükümet nezdindeki önemine dair büyük bir vurguydu. 1856 Islahat Fermanı ile gayr-i müslim tebaayla arasındaki ilişkileri yeniden tesis ederek daha sağlam temellere oturtmaya çalışan merkezi hükümetin, kozmopolit yapısıyla meşhur Selanik'i bu süreçte sembolleştirilmesi ve Padişahın ziyareti ile şereflendirmesi oldukça önemliydi. Padişahın hahambaşı, piskoposlar, Yahudi ve Rum iş adamları ile doğrudan temaslarda bulunması ve görmüş olduğu ilgi, gayrimüslimler ile Padişah arasındaki sadakat bağlarını pekiştirmişti. Darin Stephanov'un, Sultan Abdülmecid'in Rumeli seyahati sırasında gayr-i müslimlerle kurduğu temasa dair yapmış olduğu yorum, Padişahın Selanik ziyareti esnasında da bir kez daha tezahür etmiştir. Padişahı görünür kılan bu ziyaretlerde tebaanın gösterdiği ilgi, aslında uzakta bulunan monarka karşı mevcut olan merbutiyetin sembolik olmadığını, tam aksine güçlü bir bağlılık hissi olduğunu ortaya koymuştur¹⁰¹. Söz konusu padişah-tebaa bütünleşmesi, Sultan Abdülaziz döneminde de devam etmiştir. Sultan Abdülaziz gittiği her şehirde tüm tebaanın coşkulu sevgi gösterileriyle karşılanmıştır¹⁰².

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile başlayan Tanzimat Dönemi'nin birçok Osmanlı şehrinde gecikmeli olarak yaşanmaya başladığı tespiti Selanik için de yapılabilir. Bu noktadan hareketle Sultan Abdülmecid'in ziyaretinin Selanik'te Tanzimat Dönemi'ni başlatan bir sembol olduğu söylemi haklı bir yorumdur. Ehliyetsiz valiler ile zengin toprak sahiplerinin etkin nüfuzu altında, söz konusu dönemin başında, değişime ve yeniliğe direnmeye devam eden Selanikliler, reformun lideri olan Sultan Abdülmecid'in bizzat teşrifi ile bu tutumlarından vazgeçmek mecburiyetinde kalmışlardır. Ziyaret öncesinde, düzensizliği, çevre kirliliği ve asayişsizliği malum olan şehirde yapılan küçük hazırlıklar, esasen on

¹⁰⁰ İkinci sebep olarak gayrimüslim cemaatlerin reform girişimleri ile hızlandırılarak sağlamaştırılmış olan Selanik'in kozmopolit karakteri belirtilmiştir. Hanioglu, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰¹ Darin Stephaneov'a göre bu husus, ulusal birlik bağları ile monarka bağlılık arasında büyük bir benzerlik olduğunu da ortaya koymaktadır. Stephanov, *a.g.m.*, s. 498.

¹⁰² Hüseyin Dikme, "Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21 (Bahar 2012), s. 299.

yıl sonra başlayacak olan büyük değişimlerin ilk görüntüleri olmuştur. Ziyaretten bir yıl sonra Selanik ile Dersaadet arasında telgraf hattı tesisinin de tamamlanması, merkezin değişim ve nizam hususundaki emirlerinin daha seri bir şekilde uygulamaya konmasını da gerektirmiştir¹⁰³. 1859 yılından itibaren bilhassa ticari gelişim ve demografik büyümenin gözlemlendiği sessiz değişim¹⁰⁴, 1869 yılında Sabri Paşa'nın Vali olarak göreve başlaması ve aynı dönemde Selanik Belediyesi'nin kurulması¹⁰⁵ ile büyük ve kalıcı değişimlere dönüşecektir¹⁰⁶.

Selanik ziyareti belki de beklenmedik en büyük etkiyi Sultan Abdülmecid'in şahsında yapmıştır. Selanik'in kötü ve hastalıklı havasından etkilendiği bazı kaynaklarda belirtilen Sultan Abdülmecid, Selanik kaynaklı hastalığı sebebiyle iki yıl içerisinde vefat etmiştir. Mazower'in aktardığına göre, Padişah, Selanik'in meşhur olan sağlıksız yaz iklimine maruz kaldığından ateşli bir hastalığı beraberinde Dersaadet'e götürmüştü¹⁰⁷. Gerçekten de Dersaadet'e dönüşünde ilk Cuma namazı için yakındaki Fındıklı Camii'ne giden Padişah, bir sonraki hafta hastalığının ağırlaşması nedeniyle Cuma Selamlığı'na çıkamamıştı¹⁰⁸. Bu hastalıktan sonra bir daha tam olarak iyileşemeyen Sultan Abdülmecid henüz 38 yaşında iken Haziran 1861'de vefat etmiştir.

Sonuç

Osmanlı Padişahlarının 19. yy.'daki yurtiçi seyahatleri, tebaanın padişaha olan bağlılığını pekiştirmesi, reformların yerinde tatbik ve teftişinin sağlanması, merkezi otoritenin görünür kılınması, gayr-i resmi yerel güçlerin tedibi gibi çok yönlü menfaatleri beraberinde getirmiştir. 19. yy.'da Selanik'e yapılan tek, Sultan Abdülmecid'in ise son seyahati olan Temmuz 1859 tarihli bu ziya-

¹⁰³ Selanik Telgrafhanesi 7 Temmuz 1860 tarihinde hizmet vermeye başlamıştır. Diren Çakılcı, *Rumeli Telgraf Hatları (1854-1876)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2015, s. 81.

¹⁰⁴ Alexandra Yeralympos - Vassilis Colonas, "Kozmopolit Bir Kentleşme", *Selânik 1850-1918*, ed. Gilles Veinstein, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 201.

¹⁰⁵ Bazı kaynaklarda Selanik Belediyesi'nin Padişahın ziyaretinden hemen sonra aynı yıl içerisinde kurulduğu yer almaktadır. Nora Lafi, "The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspective", *Thessaloniki 1912-2012*, Thessaloniki Municipality Press, Thessaloniki 2012, s. 79. Ancak söz konusu belediye ziyaretten on yıl sonra kurulmuş olup ilk belediye başkanı Süleyman Sudi'dir. Anastassiadou, *a.g.e.*, s. 142; Yeralympos-Colonas, *a.g.m.*, s. 203.

¹⁰⁶ Yeralympos-Colonas, *a.g.m.*, s. 202-203.

¹⁰⁷ Mazower, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁰⁸ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 81.

ret, söz konusu menfaatlerle birlikte, gayr-i müslimler ile Padişah arasındaki sadakat bağlarının güçlendirilmesi bağlamında sembolik bir mahiyeti de haizdir. Seyahatin, 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra gerçekleştirilen ilk ve tek ziyaret olması da bu iddiayı güçlendirmektedir. Bilhassa Padişah ile Yahudi cemaati mensupları arasında kurulan iyi ilişkiler, yeni yüzyılın ilk yıllarına kadar, kendi geleceğini Osmanlılık şemsiyesi altında birleşmekte gören sadık bir milletin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Şüphesiz bu ziyaretin en önemli sonucu Selanik kent tarihini alakadar etmektedir. Sembolik de olsa Selanik'te Tanzimat reform sürecinin açılışını yapan bu ziyaret, takriben on yıl sonra, yüzyılın ilk yarısına kıyasla daha müreffeh ve daha modern bir şehrin meydana gelmesini teşvik edecektir. Bu anlamda, Sultan Abdülmecid'in "Bu şehir oldukça gelişecek" sözü hayat bulacak, 19. yy.'ın son çeyreğinde Selanik şehri Osmanlı Devleti'nin ve bilhassa Rumeli'nin parlayan yıldızı olacaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret

Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD.)

Divan Kalemi Mühimme Evrakı (A.DVN.MHM.)

Mektubi Kalemi Deavi Evrakı (A.MKT.DV.)

Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD.)

Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM.)

Hariciye Mektubi Kalemi Evrakı (HR.MKT.)

İrade

Dahiliye Evrakı (İ.DH.)

Hariciye Evrakı (İ.HR.)

Maliye Nezareti, Varidat Muhasebe Defterleri, Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d), nr. 11654.

Gazeteler

Cerîde-i Havâdis

Takvîm-i Vekayi

Kitap ve Makaleler

Abdülhak Molla, *Târîh-i Livâ: Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit*, haz. Mehmed Yıldız, TTK Yay., Ankara 2013.

Aktepe, M. Münir, *Vak'a-nüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi*, IX, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984.

Anastasiadou, Meropi, “Yörenin Batılıları”, ed. Gilles Veinstein, *Selânik 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 183-196.

_____, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

Asım, Necib, “Cennet-Mekan Firdevs-Aşıyan: Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin Avrupa Seyahatnamesidir”, *TOEM*, 8-11/49-62 (İstanbul 1919-1920), s. 90-102.

Ben-Amos, Dan, *Folktales of the Jews*, 1, The Jewish Publication Society, Philadelphia 2006.

Borovaya, Olga, *Modern Ladino Culture: Press, Belles Letters and Theater in the Late Ottoman Empire*, Indiana University Press, Indiana 2012.

Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13-20, haz. Cavid Baysun, TTK Yay., Ankara 1991.

Cohen and Stein, Julia Phillips - Sarah Abrevaya, *Sephardi Lives: A Documentary History (1700-1950)*, Stanford University Press, California 2014.

Cohen, Julia Phillips, *Becoming Ottomans: Sephardi Jews and Imperial Citizenship in the Modern Era*, Oxford University Press, Oxford 2014.

Çakılcı, Diren, *Rumeli Telgraf Hatları (1854-1876)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2015.

Demirci, Kürşad, “Haham”, *DİA*, XV, 134-135.

Dikme, Hüseyin, “Osmanlı’da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/21 (Bahar 2012), 293-305.

Faraggi, Moshe, “The Covo Family of Salonica, Rabbis and Notables”, <https://web2.ph.utexas.edu/~faraggi/covo.html> (Erişim 16.08.2016).

Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler: Tarihî, Siyasî Tetkik*, Tan Matbaası, İstanbul 1947.

Hamdizade, Abdülkadir, “Sultan Abdülmecid Han’ın Sarayında (Dr. Spitserk Hatıratı)”, *TOEM*, 6/34 (İstanbul 1915), s. 599-622.

Hanioğlu, M. Şükrü, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, New Jersey 2011.

Hatzopoulos, Miltiades B., “The Via Egnatia Between Thessalonike and Apollonia”, *Αφιέρωμα Στον Ν.Γ.Λ. Hammond*, Θεσσαλονίκη 1997.

Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 2016.

İpek, Nurdan, *Selanik ve İstanbul’da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011.

Korkmaz, Şerif, “Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 47 (Erzurum 2012), s. 303-318.

_____, “Sultan Abdülmecid’in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)”, *OTAM*, 25 (Ankara Bahar 2009), s. 83-96.

Küçük, Cevdet, “Abdülmecid”, *DİA*, I, 259-263.

Lafi, Nora: “The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspective”, *Thessaloniki 1912-2012*, Thessaloniki Municipality Press, Thessaloniki 2012, s. 74-89.

Levy, Sam, *Şevketli Padişahımız Efendimiz Sultan Mehmed Han-ı Hamis Hazretlerinin Selanik’i Teşrifleri Hatırasıdır (25 Mayıs-14 Haziran 1327)/ Souvenir du Voyage a Salonique de Le Sultan Mehmed V (6 Juin-26 Juin 1911)*, (b.y.y., t.y.).

_____, *Salonique À La Fin Du XIX. Siècle-Mémoires*, Isis Yayınları, İstanbul 2000.

Lowry, Heath W., *The Evrenos Family & the City of Selânik (Thessaloniki): Who Built the Hamza Beğ Câmi’i & Why?*, Bahçeşehir University Press, İstanbul 2010.

Mazower, Mark, *Selanik: Hayaletler Şehri*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, V, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.

Mercan, Mehmed, “Sultan Abdülmecid’in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIV/1 (İzmir Temmuz 2009), 81-100.

Molho, Rena, *Selanik Yahudileri 1856-1919: Özel Bir Cemaat*, çev. Panayot Abacı, Bağlam Yay., İstanbul 2005.

Mutlu, Şamil, *Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışı ve II. Mahmud’un Edirne Seyahati*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1994.

Ongunsu, Ahmet Hamit, “Abdülmecid”, *İA*, I, 92-94.

Örenç, Ali Fuat, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006.

Özcan, Abdülkadir, “II. Mahmut’un Memleket Gezileri”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1991, s. 361-379.

Rodrigue and Stein, Aron - Sarah Abrevaya, *A Jewish Voice from Ottoman Salonica: The Ladino Memoir of Sa’adi Besalel a-Levi*, çev. Isaac Jerusalemi, Stanford University Press, California 2012.

Sakaoğlu, Necdet, “Sultan Abdülmecid’in Rumeli Seyahati”, *Toplumsal Tarih*, 145 (Ocak 2006), s. 30-33.

Seyâhatnâme-i Hümayûn (b.y.y., t.y.).

Shaw, Stanford J., *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, MacMillan Press, London 1991.

Stein, Sarah Abrevaya, *Making Jews Modern*, Indiana University Press, Indiana 2004.

Stephanov, Darin, “Sultan Abdülmecid’s 1846 Tour of Rumelia and the Trope of Love”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLIV (İstanbul 2014), s. 475-501.

Tafrali, O., *Topographie De Thessalonique*, Librairie Paul Geuthner, Paris 1913.

The Jewish Encyclopedia, IV (1901-1906).

Vlami, Despina, “Entrepreneurship and Relational Capital in A Levantine Context: Bartholomew Edward Abbott, The “Father Of The Levant Company” in Thessaloniki (18th-19th Century)”, *The Historical Review*, VI, Institute for Neohellenic Research, Thessaloniki 2009, s. 129-164.

Yazıcı, Nesimi, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati Sırasındaki Deniz Yolculuğu (Haziran 1911)”, 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)-Bildiriler*, II, s. 29-54.

Yeralympos, Alexandra - Vassilis Colonas, “Kozmopolit Bir Kentleşme”, ed. Gilles Veinstein, *Selânik 1850-1918*, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 199-222.

Yıldız, Gültekin, “Yeniçerisiz Tahta Çıkmak: Kadîm ve Cedîd Arasında Sultan Abdülmecid’in Cülûsu”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20 (İstanbul 2008), s. 329-353.

Ekler

Ek 1

Sa'adi Levi Tarafından Sultan Abdülmecid'i Karşılama İçin Acem Makamı'nda ve İbranice Olarak Yazılan Şarkı¹⁰⁹.

Sultan Abdül Mecid

Ebedi Kral ¹¹⁰ , şefkatli baba, Bizi muntazam bir asra ve vaziyete eriştiren Bir an olsun bakmak yüzüne, davetli padişahımız, Hünkarımız efendimiz Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han Amen	Tanrımız efendimiz Tanrımız efendimiz padişahım çok yaşa efendimiz, padişahımız padişahım çok yaşa,
Kutlu Kral, insanları halk eden Kendisine insanların üzerinde bir hakim seçen Onur bağışladı ölümlü insana Hünkarımız efendimiz Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han Amen	Tanrımız efendimiz padişahım çok yaşa padişahım çok yaşa efendimiz, padişahımız padişahım çok yaşa,
Hükümdarlar içinde benzersizdir o, sağ tarafında kuşanmış bir kılıçla, Yaradandır onu padişaha bahşeden, Tüm milletin gönülden güvendiği padişah, Hünkarımız efendimiz Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han Amen	padişahım çok yaşa padişahım çok yaşa padişahım çok yaşa efendimiz, padişahımız padişahım çok yaşa,
Hünerlidir padişahımız, gönüllerin efendisi, Muteber ve hayırsever, gözümüzün nuru, Şanımızın neşesi ve tacı, Hünkarımız efendimiz Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han Amen	padişahım çok yaşa padişahım çok yaşa padişahım çok yaşa efendimiz, padişahımız padişahım çok yaşa,

¹⁰⁹ İbranice'den tercüme edilerek İngilizce olarak *A Jewish Voice from Ottoman Salonica: The Ladino Memoir of Sa'adi Besalel a-Levi* adlı kitapta yer alan bu şarkının Türkçeye çevirisinde yaptığı düzeltmeler için Arş. Gör. Ömer Tatar'a teşekkür ederim.

¹¹⁰ İngilizce metinde, hem Tanrı hem de padişah için "king" ifadesi kullanılmış olup, anlam bütünlüğü ve akıcılığın sağlanması açısından Türkçe çeviride her iki ifadeye de yer verilmesi uygun bulunmuştur.

DİREN ÇAKILCI

Güvenilir ve korkusuzdur padişahımızın kalbi,
Aziz bir kuvvet ile donatılmıştır kendisi,
Güneş gibi ışık saçar muazzam görkemi,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Uçsuz bir krallığa hükmeden padişaktır o,
Hayli övülür, her şeye gücü yeter,
Engin krallığı hiç durmadan büyür,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Dik duran bir padişaktır o, benzemez kimseye,
Saf, merhametli, müşviktir kalbi,
Çok onurludur, müstesna olduğu için,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Muazzam bir padişahsın sen, Tanrı aşkına hoş geldin,
Tanrı'nın milleti denen halkın arasına hoş geldin,
Biz Tanrı'nın yolunda ilerlerken
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Padişahımız, bugün bayram günüdür,
Hükümünün kudretini kutladığımız,
Sana saygı ve azamet sunmak için,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Tüm insanları için refah isteyen padişah,
Hiç tereddütsüz güvenelim ona,
Tek ses olup karşılayalım onu,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

SULTAN ABDÜLMECİD'İN SELANİK ZİYARETİ

Yüce bir padişaktır o, tahtının üstadı
Saltanat içinde övülen boyuyla endamıyla,
Tahtı halkı için sebat edecek,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Padişahımız ilelebet yüce kalsın,
Her daim mamur olsun yolu,
Sonsuz olan tarafından kutsanmıştır o,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Cömertlikle kutsanmış padişahımız,
Servetinin yıldızı üzerinde parlasın,
Hükmü daha da uzun sürsün,
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han
Amen

Padişahımız Tanrı'nın hikmetine güvenir,
Mikail melek onunla olsun,
Tüm İsrail ona bol şans diler.
Hünkarımız efendimiz
Muzaffer Sultan Abdül Mecid Han

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

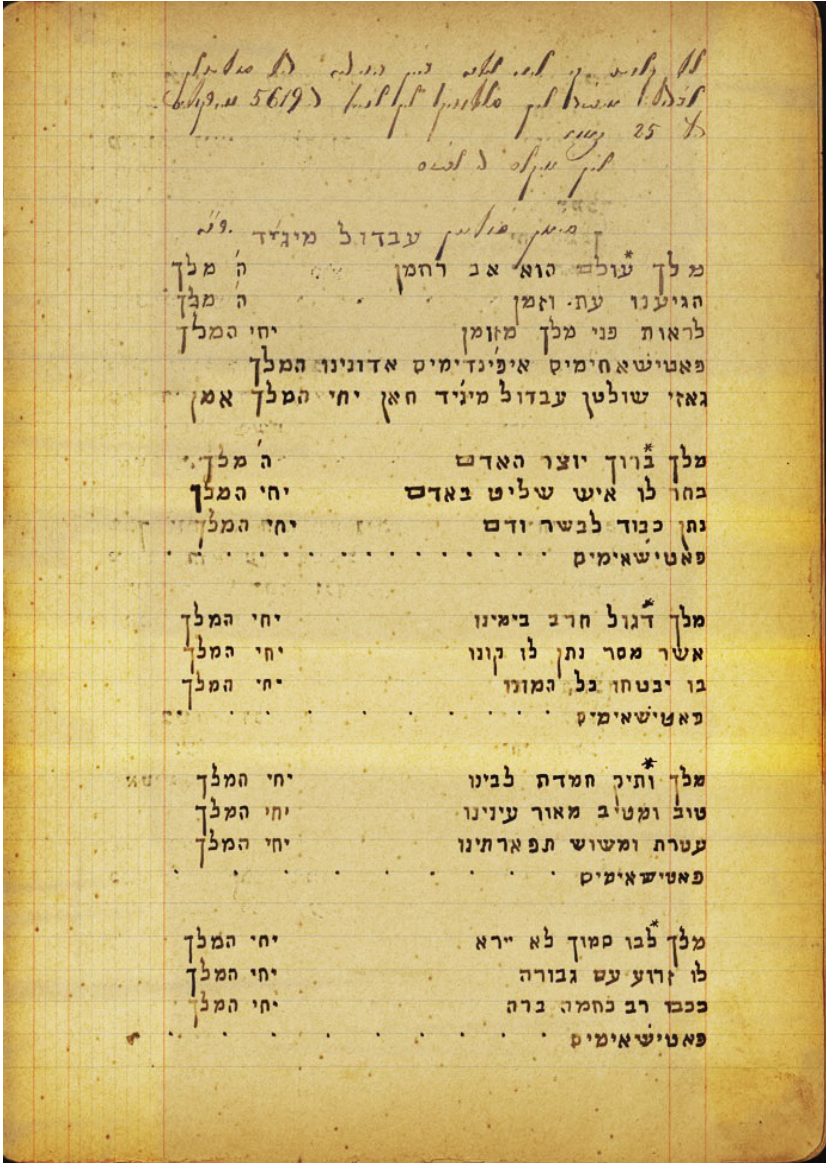
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa,

padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
padişahım çok yaşa
efendimiz, padişahımız
padişahım çok yaşa

Ek 2

Sa'adi Levi'nin Hatıratında Yer Alan Sultan Abdül Mecid İsimli Şarkının İbrance Metninin Birinci Sayfası.

SULTAN ABDÜLMECİD'İN SELANİK ZİYARETİ

Ek 3

Sultan Abdülmecid (Son Dönemi'nde Çekilmiştir).

DİREN ÇAKILCI

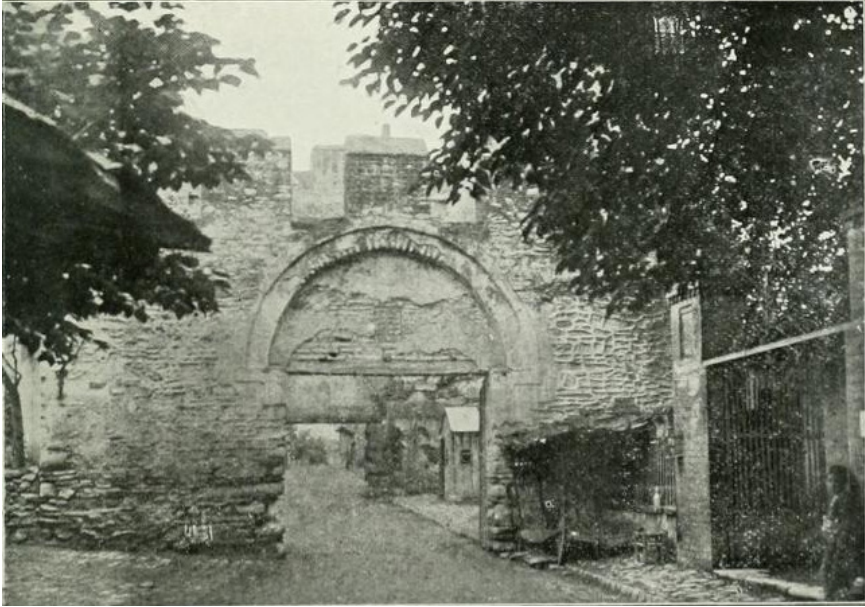
Ek 4

1860 Tarihinde Selanik Ayasofya Camii.

Ek 5

Selanik'in Batı'ya Açılan Kapısı Yenikapı.

Ek 6

John Nelson (Jackie) Abbott ve Eşi.

DİREN ÇAKILCI

Ek 7

Sa'adi Besalel a-Levi ve İkinci Eşi Esther.

